

องค์คณะผู้พิพากษาในศาลยุติธรรม : กรณีตั้งองค์คณะเกินเกณฑ์ขั้นต่ำที่กฎหมายกำหนด

A Quorum of Judges in the Court of Justice: Cases of Constituting a
Bench Exceeding the Statutory Minimum Requirement

ศุภวีร์ เกลี้ยงจันทร์¹ และชูดานูช วิสะมิตนันต์²

Suphavee Gleangjun¹ and Chudanuch Visamidtanant²

รับบทความ (Received) : 13 มีนาคม 2569

แก้ไขบทความ (Revised) : 12 พฤษภาคม 2569

รับตีพิมพ์ (Accepted) : 12 พฤษภาคม 2569

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ วิทยาเขตสงขลา, 90000

² อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ วิทยาเขตสงขลา, 90000

¹ Assistant Professor, Faculty of Law, Thaksin University Songkhla Campus, 90000, Thailand.

² Lecturer, Faculty of Law, Thaksin University Songkhla Campus, 90000, Thailand.

* Corresponding author: E-mail address: Chudanuch.v@tsu.ac.th

บทคัดย่อ

การตั้งองค์คณะผู้พิพากษา เป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนด โดยกฎหมายจะกำหนดเกณฑ์ขั้นต่ำว่าในแต่ละคดีจะต้องมีจำนวนผู้พิพากษากี่คนเป็นองค์คณะในการพิจารณาพิพากษาคดี ในศาลยุติธรรม กฎหมายหลักที่จะต้องนำมาใช้พิจารณาหลักเกณฑ์ดังกล่าว คือ พระธรรมนูญศาลยุติธรรม อย่างไรก็ตาม มีปัญหาว่าในกรณีที่มีการจ่ายสำนวนตั้งองค์คณะผู้พิพากษาในคดีเกินจำนวนขั้นต่ำตามที่กฎหมายกำหนดไว้ เช่นนี้ ในการพิจารณาพิพากษาคดี จะต้องมิใช่ผู้พิพากษาเป็นองค์คณะตามจำนวนที่ตั้งไว้เกินเกณฑ์ขั้นต่ำหรือสามารถใช้องค์คณะตามจำนวนขั้นต่ำตามที่กฎหมายกำหนดไว้ กรณีตามปัญหานี้ มีแนวคำพิพากษาศาลฎีกา และความเห็นทางวิชาการส่วนหนึ่ง เห็นว่าแม้จะมีการตั้งองค์คณะผู้พิพากษามีจำนวนเกินเกณฑ์ขั้นต่ำตามที่กฎหมายกำหนด แต่หากการพิจารณาพิพากษาคดีกระทำไปโดยองค์คณะผู้พิพากษารับตามจำนวนเกณฑ์ขั้นต่ำที่กฎหมายกำหนดไว้แล้ว แม้จะไม่ครบถ้วนตามที่ผู้รับผิดชอบราชการศาลตั้งองค์คณะไว้ก็ตาม การพิจารณาพิพากษาคดีก็ชอบด้วยกฎหมาย โดยให้เหตุผลว่าเพราะการพิจารณาพิพากษาคดีมีองค์คณะเป็นไปตามเกณฑ์ขั้นต่ำตามที่กฎหมายกำหนดไว้แล้ว แม้จะไม่ครบถ้วนตามที่ผู้รับผิดชอบราชการศาลตั้งองค์คณะไว้ก็ตาม ผู้เขียนเห็นว่า ในปัญหาดังกล่าว เมื่อผู้รับผิดชอบราชการศาลได้ตั้งองค์คณะไว้เกินจำนวนขั้นต่ำตามที่กฎหมายกำหนดไว้แล้ว ในการพิจารณาพิพากษาคดี จะต้องประกอบด้วยองค์คณะตามที่กำหนดไว้เกินเกณฑ์ขั้นต่ำนั้น กรณีนี้ จะกลับมาอ้างใช้จำนวนองค์คณะในการพิจารณาพิพากษาคดีตามเกณฑ์ขั้นต่ำที่กฎหมายกำหนดไว้ไม่ได้อีก โดยกรณีนี้ต้องถือว่าการพิจารณาพิพากษาคดีไม่ครบองค์คณะ อันเป็นผลให้การพิจารณาพิพากษาคดีนั้น ไม่ชอบด้วยกฎหมาย

คำสำคัญ: การตั้งองค์คณะผู้พิพากษา เกินเกณฑ์ขั้นต่ำที่กฎหมายกำหนด ศาลยุติธรรม

Abstract

The constitution of a judicial bench must comply with the criteria prescribed by law, whereby the law stipulates the minimum requirement regarding the number of judges necessary to constitute a bench for the trial and adjudication of each case. Within the Court of Justice, the primary legislation to be applied in considering such criteria is the "Law on the Organization of Courts of Justice" (Phra Thammanun San Yutitham). Nevertheless, a legal issue arises in instances where cases are assigned and a judicial bench is constituted with a number of judges exceeding the minimum requirement prescribed by law. In such instances, the question is whether the trial and adjudication of the case must be conducted by a bench consisting of the number of judges as constituted in excess of the minimum requirement, or whether the minimum number of judges as prescribed by law may be utilized. Regarding this issue, there is a line of Supreme Court judgments and a segment of academic opinion suggesting that even if a judicial bench is constituted with a number of judges exceeding the minimum criteria prescribed by law, if the trial and adjudication are conducted by a judicial bench that fulfills the minimum number required by law, the proceedings remain lawful, notwithstanding that the bench is not composed of the full number of judges as constituted by the person in charge of court administration. The reasoning provided is that the trial and adjudication are conducted by a bench that meets the minimum criteria as prescribed by law, regardless of the fact that it is not complete according to the bench constituted by the person in charge of court administration. The author is of the view that, regarding the aforementioned issue, once the person in charge of court administration has constituted a judicial bench exceeding the minimum number prescribed by law, the trial and adjudication of the case must be composed of the bench according to that specified number which exceeds the minimum criteria. In this instance, it is no longer permissible to revert to claiming the use of the minimum number of judges prescribed by law for the trial and adjudication. Consequently, it must be deemed that the trial and adjudication were conducted by an incomplete bench, which results in such proceedings being unlawful.

Keywords: The Constitution of a Judicial Bench, In Excess of the Minimum Statutory Requirement, The Court of Justice

บทนำ

“องค์คณะผู้พิพากษา” (Judicial Panels) หมายความว่า จำนวนผู้พิพากษาที่ต้องใช้ในการประกอบขึ้นเป็นศาลที่จะมี “อำนาจพิจารณาพิพากษาคดี” [1] ซึ่งอาจมีคนเดียวหรือหลายคนก็ได้ [2] โดยหากมีผู้พิพากษานั่งพิจารณาพิพากษาคดีน้อยกว่าที่กฎหมายกำหนดไว้ การพิจารณาพิพากษาคดีนั้นก็ไม่ครบองค์คณะ เป็นการไม่ชอบด้วยกฎหมาย [3] โดยในแต่ละคดีจะต้องมีจำนวนผู้พิพากษากี่คนเป็นองค์คณะในการพิจารณาพิพากษาคดีต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนด ในศาลยุติธรรมกฎหมายหลักที่จะต้องนำมาใช้พิจารณาหลักเกณฑ์ดังกล่าว คือ พระธรรมนูญศาลยุติธรรม อย่างไรก็ตาม นอกไปจากนั้นยังจะต้องพิจารณากฎหมายที่เกี่ยวกับการจัดตั้งศาลยุติธรรมต่าง ๆ หรือคดีพิเศษเฉพาะตามที่กฎหมายเกี่ยวแก่คดีนั้นกำหนดเรื่ององค์คณะไว้แตกต่างไปจากพระธรรมนูญศาลยุติธรรม เช่น ตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ. 2522 มาตรา 17 กำหนดให้คดีที่อยู่ในเขตอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีของศาลแรงงานต้องมีผู้พิพากษา ผู้พิพากษาสมทบฝ่ายนายจ้างและผู้พิพากษาสมทบฝ่ายลูกจ้างฝ่ายละเท่า ๆ กัน จึงจะเป็นองค์คณะพิจารณาพิพากษาคดี [4] หรือตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2560 มาตรา 11 วรรคหนึ่งประกอบวรรคสี่ กำหนดให้มีผู้พิพากษาในศาลฎีกาซึ่งดำรงตำแหน่งไม่ต่ำกว่าผู้พิพากษาศาลฎีกาหรือผู้พิพากษาอาวุโสซึ่งเคยดำรงตำแหน่งไม่ต่ำกว่าผู้พิพากษาศาลฎีกาจำนวนเก้าคนเป็นองค์คณะผู้พิพากษามีอำนาจและหน้าที่ในการพิจารณาพิพากษาคดี [5] เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม มีปัญหาว่าในกรณีที่มีการจ่ายสำนวนตั้งองค์คณะผู้พิพากษาในคดีใดคดีหนึ่งเกินจำนวนขั้นต่ำตามหลักเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนดไว้ (การจ่ายสำนวนคือกระบวนการที่ผู้มีอำนาจกำหนดหรือแต่งตั้งผู้พิพากษาที่จะมีอำนาจในการพิจารณาพิพากษาในคดีใดคดีหนึ่งซึ่งเป็นกระบวนการหลังจากที่ศาลได้รับคำฟ้องหรือคำร้องจากคู่ความแล้ว) [6] เช่น ในคดีแพ่งหรือคดีอาญาคดีหนึ่งที่อยู่ในเขตอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีของศาลจังหวัดโดยคดีนั้นต้องมีผู้พิพากษาอย่างน้อยสองคนและต้องไม่เป็นผู้พิพากษาประจำศาลเกินหนึ่งคนจึงประกอบเป็นองค์คณะพิจารณาพิพากษาคดีดังกล่าวได้ตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา 26 แต่หากกรณีนี้ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลจังหวัดซึ่งเป็นผู้มีอำนาจรับผิดชอบจ่ายสำนวนคดีตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา 32 วรรคหนึ่ง ได้จ่ายสำนวนคดีให้ผู้พิพากษาเกินกว่าสองคนเป็นองค์คณะพิจารณาพิพากษาคดีดังกล่าว เช่นนี้จะเกิดผลทางกฎหมายเป็นประการใด กล่าวคือ ในการพิจารณาพิพากษาคดี จะต้องผู้พิพากษาเป็นองค์คณะตามจำนวนที่ตั้งไว้เกินเกณฑ์ขั้นต่ำหรือสามารถใช้อ้างอิงตามจำนวนขั้นต่ำตามที่กฎหมายกำหนดไว้ ซึ่งในปัญหาดังกล่าว ยังคงมีความเห็นทางกฎหมายที่แตกต่างกัน จึงเป็นที่มาของการเขียนบทความนี้

2. แนวความคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับองค์คณะผู้พิพากษา

มีงานวิจัยจำนวนมากในต่างประเทศ แสดงผลให้เห็นว่าองค์ประกอบขององค์คณะผู้พิพากษามีผลต่อการตัดสินคดี เช่น ในคดีเกี่ยวกับการเลือกปฏิบัติทางเพศ การล่วงละเมิดทางเพศ หากในคดีนั้นมีองค์คณะประกอบไปด้วยผู้พิพากษาสามคนโดยมีผู้พิพากษาหญิงหนึ่งคนร่วมเป็นองค์คณะ จะมีผลต่อการตัดสินคดีดังกล่าว หรือหากมีผู้พิพากษาที่เป็นผู้สนับสนุนพรรคเดโมแครต (Democrat) หรือพรรครีพับลิกัน (Republican)

หนึ่งคนในองค์คณะสามคนในคดีนั้น สามารถส่งผลในคดีที่มีความอ่อนไหวทางการเมือง หรือเช่นในคดีที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายสิทธิในการออกเสียงเลือกตั้งหรือในโครงการให้สิทธิพิเศษเพื่อความเสมอภาค หากมีผู้พิพากษาเชื้อสายแอฟริกัน-อเมริกันเพียงหนึ่งในจำนวนองค์คณะสามคน จะส่งผลต่อการตัดสินคดีดังกล่าวเช่นเดียวกัน ดังนั้นเมื่อองค์ประกอบขององค์คณะผู้พิพากษามีผลต่อการตัดสินคดี การจัดการองค์คณะผู้พิพากษาจึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญมาก [7]

2.1 ทฤษฎีการตัดสินใจแบบกลุ่ม (Group Decision-Making Theory)

ทฤษฎีนี้ เชื่อว่าการเพิ่มจำนวนผู้พิพากษาในองค์คณะเป็นความเชื่อเชิงระบบที่ว่า การตัดสินใจแบบกลุ่มจะนำไปสู่ผลลัพธ์ที่มีความแม่นยำและถูกต้องมากขึ้น ซึ่งแตกต่างจากแนวคิดดั้งเดิมที่ทฤษฎีทางกฎหมายส่วนใหญ่มุ่งเน้นไปที่ “ผู้พิพากษาค้นเดียว” (Lone Judge) โดยมองว่าการตัดสินคดีเป็นภารกิจที่ผู้พิพากษาค้นเดียวทำไปเองได้โดยลำพัง แต่ในความเป็นจริง สิ่งที่ปรากฏคือศาลอุทธรณ์และศาลฎีกาทั่วโลกทำงานในรูปแบบ “องค์คณะ” (Panels) กล่าวคือ ในศาลสูงองค์คณะก็ยิ่งจะประกอบไปด้วยจำนวนผู้พิพากษาที่มากขึ้น ซึ่งสะท้อนถึงความเชื่อที่ว่า การมีคนหลายคนจะนำไปสู่การตัดสินใจที่ดีกว่า โดยตามทฤษฎีลูกขุนของกงดอร์แซ (Condorcet's Jury Theorem) อธิบายว่า หากผู้พิพากษาแต่ละคนมีโอกาสตัดสินได้ถูกต้องมากกว่า 50 เปอร์เซ็นต์ ดังนั้น การเพิ่มจำนวนผู้พิพากษาในองค์คณะก็จะช่วยเพิ่มโอกาสที่เสียงข้างมากจะตัดสินได้ถูกต้อง 100 เปอร์เซ็นต์มากขึ้น โดยการตัดสินใจแบบกลุ่มช่วยให้เกิดการตรวจสอบซึ่งกันและกัน ผู้พิพากษาในองค์คณะสามารถชี้ข้อผิดพลาดในข้อเท็จจริงหรือข้อกฎหมายที่ผู้พิพากษาอื่นในองค์คณะอาจไม่ได้พิจารณาถึงประเด็นใดประเด็นหนึ่ง โดยมองว่าการปรึกษาหารือไม่ใช่แค่เพียงการลงคะแนน แต่เป็นการแลกเปลี่ยนเหตุผล (Exchange of reasons) ซึ่งช่วยให้องค์คณะเข้าถึงข้อสรุปที่มีความซับซ้อนและรอบคอบมากกว่าที่บุคคลคนเดียวจะทำได้ อีกทั้งการที่คำพิพากษามานจากการถ่วงรอนจากหลายความคิด จะช่วยเพิ่มความเชื่อมั่น (Legitimacy) ให้กับคำพิพากษาในสายตาของสาธารณชน อย่างไรก็ตาม แม้ผู้พิพากษาแต่ละคนในองค์คณะจะมีเหตุผลที่สอดคล้องกัน (Consistent) แต่เมื่อรวมผลลัพธ์เข้าด้วยกันในนาม “ศาล” ผลที่ออกมาอาจจะ “ไม่สอดคล้องเชิงตรรกะ” (Incoherent) ได้ หากองค์คณะไม่ได้มีการตกลงกันล่วงหน้าว่าจะใช้แนวทางใดในการตัดสิน (เช่น จะตัดสินตามประเด็นย่อยที่ละข้อ หรือจะตัดสินตามผลลัพธ์สุดท้ายเลย) [8]

ดังนั้น เมื่อพิจารณาทฤษฎีการตัดสินใจแบบกลุ่มดังกล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า บทบัญญัติในพระธรรมนูญศาลยุติธรรมของไทยมีความสอดคล้องกับทฤษฎีการตัดสินใจแบบกลุ่ม (Group Decision-Making Theory) ดังกล่าวข้างต้นที่กำหนดให้ผู้พิพากษาค้นเดียวในศาลแขวงเป็นองค์คณะมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีที่อยู่ในเขตอำนาจศาลแขวงซึ่งเป็นศาลที่มีอำนาจในการพิจารณาพิพากษาคดีในคดีแพ่งที่มีทุนทรัพย์น้อย หรือคดีอาญาที่มีอัตราโทษจำคุกหรือปรับไม่สูง ส่วนผู้พิพากษาอย่างน้อยสองคนเป็นองค์คณะมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีที่อยู่ในเขตอำนาจศาลจังหวัด กลุ่มศาลแพ่งหรือกลุ่มศาลอาญา (กลุ่มศาลแพ่ง หมายถึง ศาลแพ่ง ศาลแพ่งกรุงเทพใต้ ศาลแพ่งตลิ่งชัน ศาลแพ่งธนบุรี ศาลแพ่งพระโขนง และศาลแพ่งมีนบุรี ส่วนกลุ่มศาลอาญา หมายถึง ศาลอาญา ศาลอาญากรุงเทพใต้ ศาลอาญาตลิ่งชัน ศาลอาญาธนบุรี ศาลอาญาพระโขนง และศาลอาญามีนบุรี ตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา 2) ที่มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีแพ่งที่มีทุนทรัพย์หรือคดีอาญาที่มี

อัตราโทษสูงกว่า และผู้พิพากษาอย่างน้อยสามคนมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีที่อยู่ในเขตอำนาจศาลชั้นอุทธรณ์ และศาลฎีกา ตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรมมาตรา 24 มาตรา 25 มาตรา 26 และมาตรา 27

แนวความคิดเรื่อง “องค์คณะผู้พิพากษา” ไม่ได้เกี่ยวข้องกับเฉพาะแต่เพียงเรื่องจำนวนผู้พิพากษาที่ตรวจสอบ กลั่นกรองและถ่วงดุลกันในการพิจารณาพิพากษาคดีเท่านั้น แต่เป็นเรื่องที่มีแนวคิดในแง่มุมอื่น ๆ ประกอบอยู่ในเรื่องดังกล่าวด้วย

Justice Harry T. Edwards ผู้บุกเบิกแนวคิดเรื่อง “ความเป็นเพื่อนร่วมงานที่เกื้อกูลกัน” (Collegiality) อย่างไรก็ตาม ในเบื้องต้นขออธิบายว่า คำนี้ ไม่ได้หมายความถึงแต่การเป็นเพื่อนร่วมงานกันเท่านั้น แต่ในบริบทนี้ คำนี้มีนัยสำคัญในเชิงวิชาชีพและวัฒนธรรมองค์กรซึ่งอยู่บนพื้นฐานของความเคารพซึ่งกันและกัน (Mutual Respect) ซึ่งหมายถึงการยอมรับในความสามารถและหน้าที่ของเพื่อนร่วมงานซึ่งกันและกัน การแบ่งอำนาจหน้าที่ (Shared Authority) ซึ่งหมายถึง การตัดสินใจที่ไม่ได้มาจากคนเดียว แต่มาจากกลุ่มเพื่อนร่วมงานที่มีความเชี่ยวชาญเท่าเทียมกัน ความร่วมมือ (Collaboration) ซึ่งหมายถึง การช่วยเหลือและสนับสนุนเพื่อให้งานส่วนรวมสำเร็จลุล่วงไปได้ (OpenAI 2025) [9]

ในบริบทของศาล Edwards ได้ให้นิยามของคำว่า “ความเป็นเพื่อนร่วมงานที่เกื้อกูลกัน” (Collegiality) ไว้ว่า ไม่ได้หมายถึงแค่การมีอัตราส่วนหรือการเป็นเพื่อนที่ดีต่อกัน (Social Harmony) แต่หมายถึง กระบวนการทำงานร่วมกัน ที่ผู้พิพากษาแต่ละคนยอมรับฟังความเห็นที่แตกต่างกัน โดยมีเป้าหมายในการสร้างคำวินิจฉัยที่ดีที่สุด इनนามขององค์กรศาล เขาอธิบายว่าองค์ประกอบที่สำคัญของ “ความเป็นเพื่อนร่วมงานที่เกื้อกูลกัน” ในบริบทของศาลประกอบด้วย

(1) การถกเถียงอย่างสร้างสรรค์ (Constructive Deliberation) หมายถึง ผู้พิพากษาต้องพร้อมที่จะแลกเปลี่ยนมุมมองทางข้อกฎหมายอย่างตรงไปตรงมา โดยไม่นำอคติส่วนตัวมาเกี่ยวข้อง

(2) การเคารพในความเห็นที่แตกต่างกัน (Mutual Respect) ซึ่งหมายถึง แม้จะมีความเห็นทางกฎหมายที่ต่างกัน (Dissenting Opinions) แต่ต้องรักษาความสัมพันธ์ระดับวิชาชีพไว้ เพื่อให้การทำงานในคดีถัดไปเป็นไปได้อย่างราบรื่น ซึ่งแสดงถึงความเป็นมืออาชีพ โดยไม่ทำให้ความเห็นที่แตกต่างกันพัฒนากลายไปเป็นความขัดแย้งต่อไปภายหลัง

(3) ความรับผิดชอบร่วมกัน (Institutional Responsibility) ซึ่งหมายถึง การตระหนักว่า คำตัดสินไม่ได้เป็นเพียงความเห็นของคนใดคนหนึ่ง แต่เป็นเสียงหรือความเห็นของ “ศาล” ในนามองค์กร ซึ่งส่งผลต่อความเชื่อมั่นของประชาชน

ส่วนประโยชน์ต่อกระบวนการยุติธรรมที่จะได้รับจากแนวคิดเรื่อง “ความเป็นเพื่อนร่วมงานที่เกื้อกูลกัน” (Collegiality) Edwards อธิบายว่า กระบวนการยุติธรรมจะได้รับประโยชน์จากแนวคิดนี้ ดังนี้

(1) ลดความสุดโต่ง (Reducing Ideological Extremism) ซึ่งหมายถึง การพูดคุยกันระหว่างผู้พิพากษาที่แม้จะมีแนวคิดที่ต่างกันในเรื่องต่าง ๆ เช่น ในเรื่องเศรษฐกิจ สังคมหรือการเมือง หากปฏิบัติต่อกันได้ตามแนวคิดนี้จะช่วยให้คำตัดสินมีความเป็นกลางและรอบคอบมากขึ้น

(2) สร้างบรรทัดฐานที่ชัดเจน (Stability of Law) กล่าวคือ เมื่อผู้พิพากษาสามารถทำงานร่วมกันได้ดี จะส่งผลให้โอกาสที่จะกลับแนวคำพิพากษาที่เคยพิพากษาไว้เกิดขึ้นน้อยลง อันจะส่งผลต่อไปให้กฎหมายมีความแน่นอน ไม่กลับไปกลับมาตามคำพิพากษาของศาล ทำให้กฎหมายมีความแน่นอน สามารถคาดการณ์ได้ (Predictability)

(3) เสริมสร้างความชอบธรรม (Institutional Legitimacy) กล่าวคือ เมื่อภาพลักษณ์ของศาลมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ไม่เกิดการขัดแย้งรุนแรง ส่งผลให้ได้รับความเคารพ เชื่อถือจากสาธารณชนมากกว่าศาลที่ปรากฏให้เห็นความขัดแย้งกัน

อย่างไรก็ตาม Edwards ได้ให้ข้อสังเกตว่า อุปสรรคและความท้าทายต่อแนวคิดนี้ คือ หากผู้พิพากษามีภาระงานที่มากเกินไป ปริมาณคดีไม่สมดุลกับจำนวนผู้พิพากษา เป็นผลให้ผู้พิพากษามีเวลาไม่เพียงพอในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน และในบางประเทศที่มีการแบ่งช่วงกันทางการเมือง การแต่งตั้งผู้พิพากษาตามฐานเสียงการเมืองจะส่งผลกระทบต่อการทำงานร่วมกัน (OpenAI) [10] ซึ่งในประเด็นนี้ หากเปรียบเทียบกับสถานการณ์ในประเทศไทย เมื่อพิจารณาจากรายงานสถิติคดีของศาลยุติธรรมทั่วประเทศ ทั้งสามชั้นศาล (ศาลชั้นต้น ศาลชั้นอุทธรณ์ และศาลฎีกา) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2565 ถึงปี พ.ศ. 2568 พบว่าปริมาณคดีมีเป็นจำนวนมากและมีคดีค้างพิจารณาเป็นจำนวนไม่น้อยทุกปี ประกฏ ดังนี้ [11]

รายงานสถิติคดีของศาลยุติธรรม พ.ศ. 2565-2568 ทั้งสามชั้นศาล

ปี	คดีค้างมาและรับใหม่ (คดี)	คดีค้าง ยังไม่ได้พิพากษา (คดี)	คดีค้าง (คิดเป็นร้อยละ)
2565	1,944,999	282,220	14.51
2566	2,030,060	269,854	13.29
2567	2,074,625	274,879	13.25

ดังนั้น เมื่อพิจารณาจากรายงานสถิติคดีของศาลยุติธรรมดังกล่าวข้างต้น พบว่ามีคดีค้างพิพากษาจำนวนมากในอัตราเกินร้อยละ 13 จากปีก่อน ๆ ทุกปี จึงกล่าวได้ว่าจำนวนผู้พิพากษาในศาลยุติธรรมไม่สมดุลสอดคล้องกับปริมาณคดีที่เข้าสู่ศาล นับว่าเป็นอุปสรรคอย่างหนึ่งในการนำแนวคิด “ความเป็นเพื่อนร่วมงานที่เกื้อกูลกัน” ของ Edwards ดังกล่าวข้างต้น มาปรับใช้กับการพิจารณาพิพากษาคดีในศาลยุติธรรมของไทย ทั้งนี้ ภารกิจหลักของศาลยุติธรรม นอกจากการอำนวยความยุติธรรมให้แก่ประชาชนแล้ว ในบทบาทนี้ยังหมายรวมถึงการพิจารณาพิพากษาคดีด้วยความถูกต้อง รวดเร็วและเป็นธรรม อันเป็นหลักการที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 188 วรรคสอง ซึ่งบัญญัติว่า “ผู้พิพากษาและตุลาการย่อมมีอิสระในการพิจารณาพิพากษาอรรถคดีตามรัฐธรรมนูญและกฎหมายให้เป็นไปโดยรวดเร็ว เป็นธรรม และปราศจากอคติทั้งปวง” ด้วยเหตุดังกล่าว จึงเกิดแนวคิดในการนำเทคโนโลยีสารสนเทศ

มาช่วยสร้างเครื่องมือหรือระบบที่ช่วยทำให้การพิจารณาพิพากษาคดีทำได้รวดเร็วขึ้นและลดคดีค้าง [12] เช่น การสร้างศูนย์ Data Center จัดเก็บข้อมูลสำนวนอิเล็กทรอนิกส์ การนำระบบบริหารจัดการข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) มาใช้ การนำปัญญาประดิษฐ์ (Artificial intelligence) หรือ AI มาใช้ในการประมวลผลแนวทางในการพิจารณาคดี อันจะส่งผลให้การพิจารณาพิพากษาคดีถูกต้องและรวดเร็วขึ้น [13]

ในการนำปัญญาประดิษฐ์หรือ AI มาใช้ในการปฏิบัติงานคดีนั้น ประธานศาลฎีกาได้ออกคำแนะนำเกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ในการปฏิบัติงานคดี มีใจความโดยสรุปว่า สามารถนำเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์มาใช้ในการปฏิบัติงานคดีได้ แต่ต้องคำนึงถึงหลักการสำคัญในการพิจารณาพิพากษาคดีด้วยความบริสุทธิ์ยุติธรรม ความปลอดภัยและความน่าเชื่อถือของเทคโนโลยี ความอคติทางอัลกอริทึม (Algorithm) การใช้ต้องไม่เป็นการเปิดเผยความลับของทางราชการแก่ผู้ซึ่งไม่มีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมาย การห้ามไม่ให้ข้อมูลส่วนบุคคลไปใช้กับเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ โดยหลักสามารถนำมาช่วยเหลือศาลในงานทางด้านธุรการหรือวิชาการ เช่น การสืบค้นข้อมูล การคำนวณทางคณิตศาสตร์ การจัดหมวดหมู่ข้อมูล การวางแผนบริหารจัดการคดี การสรุปข้อมูลหรือการจัดเตรียมข้อมูลเบื้องต้นสำหรับการพิจารณาหรือพิพากษาคดี เป็นต้น แต่ห้ามมิให้นำมาใช้ในการวิเคราะห์ความน่าจะเป็นของข้อเท็จจริง กล่าวคือ การชั่งน้ำหนักพยานหลักฐานอันเป็นประเด็นพิพาทในคดีเพื่อนำมาใช้วินิจฉัยชี้ขาดคดีนั้น [14]

Frank B. Cross อธิบายว่า “ความเป็นเพื่อนร่วมงานที่เกื้อกูลกัน” (Collegiality) ไม่ได้เป็นเพียงความสุภาพหรือเกื้อกูลกันระหว่างเพื่อนร่วมงาน แต่เขามองว่าเป็น “เครื่องมือ” (Tool) ที่จะส่งผลต่อทิศทางของกฎหมาย โดยเขาเสนอความเห็นของเขาในบทความเรื่อง The Ideology of Collegiality ซึ่งสรุปได้ ดังนี้ [15]

1. นิยามของ Collegiality ในทัศนะของ Cross เขาอธิบายว่า Collegiality ในทางตุลาการไม่ใช่แค่เรื่องความสัมพันธ์ส่วนตัวกับเพื่อนร่วมงาน แต่คือ “โครงสร้างเชิงสถาบัน” ที่บังคับให้ผู้พิพากษาต้องยืดหยุ่นปรับเปลี่ยนแนวคิดของตนเข้าหาผู้อื่นเพื่อสร้างมติร่วมกัน (Consensus) ซึ่งเขามองว่านี่คือหัวใจของการรักษาความน่าเชื่อถือของสถาบันศาล

2. ปรากฏการณ์ “ผลกระทบจากองค์คณะ” (Panel Effects) ซึ่งเป็นประเด็นที่เด่นที่สุดในงานชิ้นนี้ของเขา โดย Cross ได้ศึกษาข้อมูลเชิงประจักษ์ (Empirical Data) แล้วพบว่า การลดทอนอุดมการณ์ส่วนตัว เมื่อผู้พิพากษาที่มีอุดมการณ์ทางการเมืองต่างชั่วคราวกัน เช่น เดโมแครตและรีพับลิกันต้องนั่งในองค์คณะเดียวกัน พวกเขาจะตัดสินใจคดี “แบบสายกลาง” มากกว่าตอนที่นั่งในองค์คณะที่มีอุดมการณ์ทางการเมืองเดียวกันทั้งหมด ซึ่งคำอธิบายของ Cross ในส่วนนี้ สอดคล้องกับที่ Edwards ได้อธิบายถึงประโยชน์ของ Collegiality ข้อหนึ่งว่าเป็นการลดความสุดโต่ง (Reducing Ideological Extremism) ดังกล่าวข้างต้น

3. Cross ชี้ให้เห็นว่าแม้ Collegiality จะช่วยสร้างเสถียรภาพ แต่ก็มีข้อเสียคือ การปิดกั้นแนวความคิดใหม่ ๆ หรือนวัตกรรมทางกฎหมาย กล่าวคือ ความพยายามหาจุดร่วม (Compromise) ของผู้พิพากษาอาจทำให้คำพิพากษาออกมาตามแนวทางแบบเดิม ๆ ที่เคยถือปฏิบัติกันมา หรือไม่กล้าตีความกฎหมายไปในแนวทางใหม่ ๆ ที่จำเป็นต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และอีกประการหนึ่ง คือ อาจทำให้เกิดการแลกเปลี่ยน

ผลประโยชน์ (Logrolling) โดยอาจมีความเสี่ยงที่ผู้พิพากษาจะยอมโอนอ่อนผ่อนตามกันในคดีหนึ่ง เพื่อให้อีกฝ่ายยอมตามตนในอีกคดีหนึ่ง (I scratch your back, you scratch mine) ซึ่งส่งผลเสียต่อความยุติธรรมในรายคดี

2.2 แนวความคิดเรื่ององค์คณะผู้พิพากษาในศาลยุติธรรมของไทย

ในระบบกฎหมายของไทย ปรากฏแนวคิดเรื่ององค์คณะผู้พิพากษา โดยมีบทบัญญัติว่าด้วยการนั่งพิจารณาคดีครบองค์คณะมาอย่างยาวนานตั้งแต่รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ดังปรากฏตามบทบัญญัติพระธรรมนูญศาลยุติธรรมฉบับแรกของไทย คือ พระธรรมนูญศาลยุติธรรม ร.ศ. 127 ที่กำหนดจำนวนผู้พิพากษาที่จะเป็นองค์คณะในการพิจารณาพิพากษาคดีที่อยู่ในเขตอำนาจของศาลต่าง ๆ อาทิ กำหนดให้ต้องมีผู้พิพากษาอย่างน้อยสองคนเป็นองค์คณะในการพิจารณาพิพากษาคดีในศาลพระราชอาญา ศาลแพ่ง (เทียบได้กับศาลอาญาและศาลแพ่งในปัจจุบัน) ซึ่งเป็นศาลชั้นต้นในกรุงเทพมหานคร ศาลมณฑลและศาลเมือง ซึ่งเทียบได้กับศาลจังหวัดในปัจจุบัน ส่วนศาลปรีศสภาซึ่งเป็นศาลชั้นต้นที่มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีมโนสารกับศาลแขวงในหัวเมือง ได้กำหนดองค์คณะผู้พิพากษาว่าต้องมีผู้พิพากษาอย่างน้อยหนึ่งคนเป็นองค์คณะพิจารณาพิพากษาคดี เป็นต้น ซึ่งเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบแล้วจะเห็นได้ว่ามีหลักเกณฑ์สอดคล้องกับบทบัญญัติพระธรรมนูญศาลยุติธรรมที่ใช้บังคับอยู่ในปัจจุบัน ส่วนในกรณีที่ผู้พิพากษาไม่อาจนั่งพิจารณาคดีครบองค์คณะได้ ด้วยเหตุ เช่น ป่วย หรือลา กรณีนี้ พระธรรมนูญศาลยุติธรรม ร.ศ. 127 มาตรา 19 กำหนดให้เชิญสำรองผู้พิพากษาซึ่งมาจากข้าราชการชั้นสัญญาบัตรคนใดคนหนึ่งมานั่งพิจารณาคดีเพื่อให้ครบองค์คณะ โดยต้องรายงานให้กระทรวงยุติธรรมทราบ และกระทรวงต้องอนุญาต การพิจารณาพิพากษาคดีนั้นจึงจะชอบ แต่หากกระทรวงไม่อนุญาตก็ต้องเริ่มต้นพิจารณาคดีใหม่ เป็นต้น [27] นอกจากนี้ กฎเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม กฎที่ 5 มีบทบัญญัติจำกัดไม่ให้ผู้พิพากษาที่ไม่ได้นั่งพิจารณาคดีลงลายมือชื่อในคำพิพากษาหรือทำความเห็นแย้ง จากบทบัญญัติดังกล่าวมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่าระบบศาลไทยให้ความสำคัญกับการพิจารณาคดีครบองค์คณะมาอย่างยาวนานมาตั้งแต่ในช่วงของการปฏิรูประบบราชการงานศาล ด้วยเหตุผลว่าการขึ้นนั่งพิจารณาคดีในการสืบพยานทำให้ผู้พิพากษาสามารถประเมินความน่าเชื่อถือของพยานจากการได้เห็นได้รับฟังจากพยานโดยตรง [28]

เพ็ญ เพ็งนิติ อธิบายว่าเจตนารมณ์ในเรื่ององค์คณะผู้พิพากษตามที่กำหนดไว้ในพระธรรมนูญศาลยุติธรรม กำหนดไว้ตามลักษณะของคดี โดยคดีอาญาที่มีโทษน้อยหรือคดีแพ่งที่ทุนทรัพย์ไม่มาก ก็กำหนดให้ใช้ผู้พิพากษาคณะเดียวเป็นองค์คณะได้ แต่ถ้าเป็นคดีอาญาที่มีโทษสูงหรือคดีแพ่งที่มีทุนทรัพย์สูงก็ใช้ผู้พิพากษามากกว่าหนึ่งคนเป็นองค์คณะในการพิจารณาพิพากษาคดี เพื่อให้ผู้พิพากษาช่วยกันวินิจฉัยข้อกฎหมายและพิจารณาข้อเท็จจริงจากการสืบพยานหลักฐานในคดี การสังเกตกิริยาท่าทางของพยานแต่ละคนที่เบิกความว่ามีความน่าเชื่อถือเพียงใด หรือพยานเอกสาร พยานวัตถุว่าเชื่อถือหรือไม่เพียงใด อันจะนำมาซึ่งน้ำหนักพยานหลักฐานของแต่ละฝ่ายที่น่าสืบ แล้วจึงวินิจฉัยชี้ขาดคดี [16] ซึ่งคำอธิบายนี้สอดคล้องกับทฤษฎีการตัดสินใจแบบกลุ่ม (Group Decision-Making Theory) ที่เชื่อเชิงระบบว่าการตัดสินใจแบบกลุ่มจะนำไปสู่ผลลัพธ์ที่มีความแม่นยำและถูกต้องมากขึ้น ดังที่ยกขึ้นกล่าวถึงข้างต้น

ลักษณะของการถ่วงดุลและตรวจสอบฝ่ายตุลาการในระบบกฎหมายไทย จากการศึกษาของ ฤทธิภูมิ กัลยาณมิตรศึกษา พบว่า แต่ละศาลยกเว้นศาลทหารจะให้ความสำคัญกับหลักความเป็นอิสระของ ฝ่ายตุลาการอย่างยิ่ง ซึ่งมีลักษณะเป็นความอิสระแบบสัมบูรณ์ (Absolute Independence) ที่มุ่งปฏิเสธ ความสัมพันธ์กับองค์กรภายนอก โดยมองว่าความสัมพันธ์ดังกล่าวไม่ว่าจะอยู่ในรูปแบบใดจะเป็นช่องทางใน การแทรกแซงความเป็นอิสระของฝ่ายตุลาการได้ ดังนั้น ระบบการถ่วงดุลและตรวจสอบที่จะทำให้ฝ่ายตุลาการ เป็นอิสระจึงเป็นระบบการตรวจสอบกันเองภายในฝ่ายตุลาการ (Judicial Self-Regulation) หรือให้ฝ่ายตุลาการ ได้ปกครองกันเอง (Judicial Self-Government) [17] โดยระบบและกลไกในการถ่วงดุลและตรวจสอบกันเอง ภายในฝ่ายตุลาการอาจจำแนกได้เป็น 3 ประเภทตามหลักความพร้อมรับผิดของฝ่ายตุลาการ ได้แก่

1) การถ่วงดุลและตรวจสอบในเชิงสถาบัน ในฐานะที่ฝ่ายตุลาการเป็นสถาบันที่รับผิดชอบ จัดทำบริการสาธารณะทางตุลาการ (Judicial Services) โดยในแง่การถ่วงดุลและตรวจสอบโดยสภาพจึงเป็น การถ่วงดุลและตรวจสอบในฐานะที่เป็นฝ่ายปกครอง แต่ไม่รวมถึงการถ่วงดุลและตรวจสอบการใช้อำนาจ พิจารณาพิพากษาคดีของผู้พิพากษาตุลาการ ซึ่งได้แก่ การจัดโครงสร้างการบริหารฝ่ายตุลาการ การจัดระเบียบ ผู้พิพากษาหรือการบริหารงานบุคคลซึ่งมุ่งไปที่การกำหนดกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการคัดเลือก การดำรงตำแหน่ง การเปลี่ยนแปลงตำแหน่งและการควบคุมการปฏิบัติหน้าที่ของผู้พิพากษา

2) การถ่วงดุลและตรวจสอบในเชิงองค์กร เป็นการควบคุมการใช้อำนาจตุลาการหรือถ่วงดุล และตรวจสอบกระบวนการพิจารณาคดีของศาล โดยกลไกอย่างหนึ่งของระบบนี้ คือ การถ่วงดุลอำนาจในการ พิจารณาคดีของผู้พิพากษาไม่ให้อำนาจพิจารณาพิพากษาคดีทั้งหมดอยู่ภายใต้การครอบงำของผู้พิพากษาคนใด คนหนึ่ง หรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ทั้งก่อนมีคำพิพากษาและหลังมีคำพิพากษา โดยการถ่วงดุลตรวจสอบก่อนมี คำพิพากษา หมายถึงการถ่วงดุลและตรวจสอบในกระบวนการพิจารณาพิพากษารรณคดี โดยกระบวนการ จะเริ่มตั้งแต่มีการยื่นคำคู่ความมาให้ศาลพิจารณาและจะไปสิ้นสุดเมื่อศาลมีคำพิพากษาถึงที่สุด ซึ่งประกอบไปด้วย กลไกที่สำคัญ 3 ประการ ได้แก่ ระบบการจ่ายสำนวน ระบบการควบคุมความเป็นกลางของผู้พิพากษา และ ระบบการถ่วงดุลอำนาจองค์คณะผู้พิพากษา [18] ดังนั้น แนวคิดเรื่ององค์คณะผู้พิพากษาจึงมีความเชื่อมโยงกับ การถ่วงดุลและตรวจสอบฝ่ายตุลาการในระบบกฎหมายไทยอย่างแนบแน่น โดยพบว่าเรื่ององค์คณะผู้พิพากษา ได้มีการกำหนดไว้ชัดเจนเมื่อมีการตราพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ร.ศ. 127 ดังกล่าวมาข้างต้น ซึ่งอยู่ในห้วงเวลาที่ ประเทศไทยได้มีการปฏิรูประบบกฎหมาย โดยกำหนดให้ในการพิจารณาพิพากษาคดีในศาลฎีกาต้องมีผู้พิพากษา ไม่น้อยกว่า 3 คน จึงเป็นองค์คณะพิจารณาพิพากษาคดีได้ ส่วนในศาลอุทธรณ์ต้องมีผู้พิพากษา 2 คนขึ้นไป จึงเป็น องค์คณะ ส่วนในศาลชั้นต้น ทั้งคดีแพ่งและคดีอาญา ต้องมีผู้พิพากษาจำนวนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป จึงจะเป็นองค์คณะ แต่หากเป็นคดีอาญาที่มีอัตราโทษจำคุกไม่เกิน 1 เดือน หรือปรับไม่เกิน 200 บาท ผู้พิพากษาชั้นที่ 2 คนเดียว เป็นองค์คณะพิจารณาพิพากษาคดีได้ แต่หากเป็นคดีอาญาที่มีอัตราโทษจำคุกไม่เกิน 6 เดือน หรือปรับไม่เกิน 1,000 บาท ต้องเป็นผู้พิพากษาชั้นที่ 1 คนเดียวเป็นองค์คณะพิจารณาพิพากษาคดีได้ [19]

แต่เดิม ในทางปฏิบัติที่ผ่านมา ในการพิจารณาคดี ผู้พิพากษาหรือตุลาการนั่งพิจารณาคดี ไม่ครบองค์คณะตามที่กฎหมายกำหนด [20] เนื่องจากจำนวนผู้พิพากษาไม่สมดุลเพียงพอเมื่อเปรียบเทียบกับ

ปริมาณคดี [21] ดังนั้น ในการพิจารณาคดีของศาลยุติธรรมที่ผ่านมา อาจกล่าวได้ว่าระบอบองค์คณะได้ถูกละเลยมาโดยตลอด ซึ่งจากสภาพปัญหานี้ถูกสะท้อนออกมาทั้งในแนวความคิดของผู้พิพากษาและการบริหารจัดการศาลยุติธรรม โดยความคิดในเรื่อง “เจ้าของสำนวน” เป็นผู้มีบทบาทตลอดจนเป็นผู้รับผิดชอบในสำนวนคดีมากกว่า “องค์คณะ” หรือการดำเนินนโยบายจัดตั้งศาลจังหวัดขนาดเล็กที่มีผู้พิพากษาจำนวนไม่มาก โดยตั้งอยู่บนแนวความคิดว่าทุกคดีจะมีผู้พิพากษานั่งพิจารณาเพียงคนเดียว รวมตลอดถึงการรายงานผลการปฏิบัติราชการของผู้พิพากษาที่แทบจะไม่ได้ให้ความสำคัญกับองค์คณะในการพิจารณาพิพากษาคดี [22] ปัญหาดังที่กล่าวมาข้างต้น สอดรับกับแนวคำพิพากษาศาลฎีกาที่มีมาแต่เดิม ซึ่งได้วางบรรทัดฐานเป็นหลักว่า หากคู่ความไม่ยกเรื่ององค์คณะผู้พิพากษาขึ้นคัดค้านในศาลชั้นต้น ปัญหาดังกล่าวไม่ใช่ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับความสงบเรียบร้อยของประชาชนที่คู่ความจะยกขึ้นโต้แย้งในชั้นอุทธรณ์หรือฎีกา และศาลชั้นอุทธรณ์หรือศาลฎีกาไม่จำต้องยกปัญหาเรื่ององค์คณะขึ้นวินิจฉัยให้ [23]

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 938/2472 วินิจฉัยข้อที่ฎีกาว่า “ผู้พิพากษาศาลเดิมผลัดกันนั่งพิจารณาคดีและสืบพยานทีละคนไม่ถูกต้องตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม” ศาลฎีกาเห็นว่า การที่จะคัดค้านว่าผู้พิพากษาศาลเดิม (ศาลชั้นต้น) นั่งพิจารณาไม่ครบองค์คณะ ต้องคัดค้านเสียก่อนที่ศาลเดิมตัดสิน ไม่อาจยกขึ้นคัดค้านในชั้นอุทธรณ์ และในคำพิพากษาก็มีผู้พิพากษา 2 นาย ลงนาม จึงต้องสันนิษฐานว่าผู้พิพากษา 2 นายนั้นได้นั่งพิจารณาคดีตลอดมา [29]

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 535/2480 การคัดค้านว่าผู้พิพากษานั่งพิจารณาคดีไม่ครบองค์คณะ หากจำเลยไม่ได้คัดค้านในเวลานั้น จะยกขึ้นคัดค้านภายหลังไม่ได้ [29]

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1903/2517 การที่ผู้พิพากษาศาลชั้นต้นนั่งพิจารณาคดีไม่ครบองค์คณะและจำเลยมีโอกาสดำเนินการที่จะคัดค้านได้ตั้งแต่ในตอนที่ศาลชั้นต้นกำลังดำเนินกระบวนการพิจารณาอยู่นั้น แต่จำเลยละเลยเสีย มิได้โต้แย้งคัดค้านในเวลาอันสมควร ถือได้ว่าจำเลยสละสิทธินั้นแล้วจะยกขึ้นโต้แย้งในชั้นฎีกาไม่ได้ (อ้างฎีกาที่ 938/2472, 535/2480) [24]

ดังนั้น จากแนวคำพิพากษาศาลฎีกาดังกล่าวข้างต้น หากคู่ความจะยกเรื่องการนั่งพิจารณาคดีไม่ครบองค์คณะขึ้นโต้แย้ง ศาลฎีกาวางแนวบรรทัดฐานไว้ว่าหากคู่ความมีโอกาที่จะยกประเด็นดังกล่าวขึ้นคัดค้านได้แล้ว คู่ความจะต้องยกขึ้นคัดค้านทันทีตั้งแต่ที่ศาลชั้นต้นกำลังดำเนินกระบวนการพิจารณา หากไม่ได้ยกขึ้นคัดค้านทันที ก็ไม่สามารถที่จะหยิบยกประเด็นดังกล่าวขึ้นคัดค้านในชั้นศาลสูงอีก

ต่อประเด็นดังกล่าว ในความเห็นของผู้เขียนไม่เห็นด้วยกับแนวคำพิพากษาศาลฎีกาข้างต้น เพราะหากพิจารณาจากแนวความคิด หลักการและเหตุผลในเรื่ององค์คณะผู้พิพากษาทั้งของต่างประเทศและของประเทศไทยดังกล่าวมาข้างต้นแล้ว จะเห็นได้ว่าองค์ประกอบขององค์คณะผู้พิพากษามีผลต่อการตัดสินใจตัดสินใจแบบกลุ่มจะนำไปสู่ผลลัพธ์ที่มีความแม่นยำและถูกต้องมากขึ้น การตัดสินใจแบบกลุ่มช่วยให้เกิดการตรวจสอบซึ่งกันและกัน ผู้พิพากษาในองค์คณะสามารถชี้ข้อผิดพลาดในข้อเท็จจริงหรือข้อกฎหมายที่ผู้พิพากษาอื่นในองค์คณะมองข้ามได้ และการตัดสินใจแบบกลุ่มเป็นการแลกเปลี่ยนเหตุผล และยังเห็นได้ชัดเจนเมื่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มีผลใช้บังคับ มาตรา 236 ได้กำหนดให้การ

พิจารณาพิพากษาคดีของศาลจะต้องกระทำโดยผู้พิพากษาคณะบอญ์คณะและผู้พิพากษาที่ไม่ได้นั่งพิจารณาคดีใดจะทำคำพิพากษาคดีนั้นไม่ได้ โดยหลักการดังกล่าวมุ่งให้กระบวนการรับฟังพยานหลักฐานเป็นไปโดยการรู้เห็นพิเคราะห์กลั่นกรองร่วมกันของผู้พิพากษาโดยละเอียดครบถ้วนทุกชั้นตอน และการอำนวยความสะดวกของศาลเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพอันเป็นการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน [25] จากบทบัญญัติดังกล่าวเป็นผลให้ศาลยุติธรรมต้องปรับตัวเข้าสู่ระบบการพิจารณาคดีครบองค์คณะจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นเมื่อพิจารณาจากหลักการ แนวคิดและเหตุผลในเรื่ององค์คณะแล้ว

ผู้เขียนเห็นว่าประเด็นการนั่งพิจารณาคดีไม่ครบองค์คณะจึงเป็นปัญหาที่เกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยของประชาชน ที่หากปรากฏต่อศาลในศาลชั้นอุทธรณ์หรือศาลฎีกา ศาลควรจะต้องยกขึ้นวินิจฉัยแม้คู่ความไม่ได้โต้แย้งคัดค้านกันมาตั้งแต่ในศาลชั้นต้น ซึ่งแง่มุมหนึ่งที่ไม่น่าจะปฏิเสธได้ คือ การวางหลักว่าคู่ความจะต้องยกเรื่องการพิจารณาคดีไม่ครบองค์คณะขึ้นโต้แย้งคัดค้านทันทีตั้งแต่ในศาลชั้นต้นซึ่งกำลังดำเนินกระบวนการพิจารณานั้น ในสภาพความเป็นจริง คู่ความอาจเกิดความเกรงใจไม่กล้าที่จะโต้แย้งคัดค้านต่อหน้าผู้พิพากษาในขณะนั้น อย่างไรก็ตาม ในความเห็นของผู้เขียน คาดว่าเหตุที่ศาลฎีกาวินิจฉัยวางหลักไว้เช่นนั้นน่าจะเป็นเพราะว่ามีข้อจำกัดในเรื่องจำนวนผู้พิพากษาที่ไม่สมดุลเพียงพอกับปริมาณคดี จึงต้องแก้ปัญหาในลักษณะดังกล่าวไปก่อน เพื่อให้การบริหารจัดการคดีเดินไปได้ไม่ล่าช้าและไม่กระทบต่อประชาชนผู้เป็นคู่ความในคดี ดังวลีที่ว่า “ความยุติธรรมที่ล่าช้า คือความไม่ยุติธรรม” (Justice delayed is justice denied)

3) การถ่วงดุลและตรวจสอบพฤติกรรมขององค์กรตุลาการ หรือเรียกว่าการถ่วงดุลและตรวจสอบในเชิงปัจเจกบุคคล ซึ่งการถ่วงดุลและตรวจสอบในส่วนนี้ให้ความสำคัญกับการตรวจสอบความประพฤติ การวางตัว การปฏิบัติตัวของผู้พิพากษาหรือตุลาการทั้งขณะปฏิบัติหน้าที่และนอกเหนือไปจากการปฏิบัติหน้าที่ โดยการกำหนดเกณฑ์ความประพฤติไว้ล่วงหน้าอย่างชัดเจน ซึ่งเรียกว่าเป็นการกำหนดความรับผิดชอบของผู้พิพากษาหรือตุลาการ (Judicial Liability) โดยการถ่วงดุลตรวจสอบในส่วนนี้ มีข้อที่พึงตระหนักว่าจะต้องไม่ให้อำนาจฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแต่เพียงฝ่ายเดียวมีอำนาจที่จะให้โทษแก่ผู้พิพากษาหรือตุลาการ อันจะทำให้ผู้มีอำนาจดังกล่าวใช้เป็นเครื่องมือในการแทรกแซงดุลพินิจของผู้พิพากษาหรือตุลาการได้ ดังนั้น จึงต้องมีระบบการถ่วงดุลในกลไกการพิจารณาความรับผิดชอบของผู้พิพากษาหรือตุลาการเพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความเป็นอิสระกับความรับผิดชอบของผู้พิพากษาหรือตุลาการให้เกิดขึ้น [26]

3. การตั้งองค์คณะผู้พิพากษาในศาลยุติธรรมเกินเกณฑ์ขั้นต่ำที่กฎหมายกำหนด

ในหัวข้อนี้ จะอธิบายถึงองค์คณะผู้พิพากษาในการพิจารณาพิพากษาคดีในศาลยุติธรรมโดยสังเขป และอีกส่วนหนึ่งซึ่งเป็นประเด็นปัญหาสำคัญอันเป็นที่มาของการเขียนบทความนี้ คือ ในกรณีที่มีการตั้งองค์คณะผู้พิพากษาในศาลยุติธรรมเกินเกณฑ์ขั้นต่ำตามที่กฎหมายกำหนด กรณีนี้จะมีผลทางกฎหมายอย่างไร กล่าวคือในการพิจารณาพิพากษาคดี จะต้องมิผู้พิพากษาเป็นองค์คณะตามจำนวนที่ตั้งไว้เกินเกณฑ์ขั้นต่ำหรือสามารถใช้องค์คณะตามจำนวนขั้นต่ำตามที่กฎหมายกำหนดไว้ ดังที่กล่าวไว้ในบทนำ ทั้งนี้โดยนำแนวคิด ความเห็นทาง

วิชาการ หลักกฎหมาย แนวคำพิพากษาของศาล และความเห็นของผู้เขียนมาวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อให้ได้คำตอบดังกล่าว

3.1 องค์คณะผู้พิพากษาในศาลยุติธรรม

ดังกล่าวนำในบทนำว่า องค์คณะในการพิจารณาพิพากษาคดีในแต่ละคดีที่อยู่ในเขตอำนาจของศาลยุติธรรมจะต้องมีผู้พิพากษาจำนวนกี่คนประกอบเป็นองค์คณะ กรณีนี้ต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนด โดยกฎหมายหลักที่จะต้องนำมาใช้พิจารณาหลักเกณฑ์ดังกล่าว คือ พระธรรมนูญศาลยุติธรรม อีกทั้งจะต้องพิจารณากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดตั้งศาลยุติธรรมต่าง ๆ หรือคดีพิเศษเฉพาะตามที่กฎหมายเกี่ยวแก่คดีนั้นกำหนดเรื่ององค์คณะไว้แตกต่างไปจากพระธรรมนูญศาลยุติธรรมด้วย ทั้งนี้ ในการพิจารณาพิพากษาคดีทั้งในคดีแพ่ง คดีอาญาหรือคดีอื่นใดที่อยู่ในเขตอำนาจของศาลยุติธรรม แต่ละคดีมีกระบวนการพิจารณาที่จะต้องดำเนินการในคดีหลายขั้นตอนตั้งแต่ยื่นคำฟ้องหรือคำร้องขอคดีนั้นต่อศาล การสืบพยาน ไปจนถึงขั้นตอนที่ศาลมีคำพิพากษาและการบังคับคดีให้เป็นไปตามคำพิพากษา อีกทั้งเมื่อศาลมีคำพิพากษาในคดีใดแล้ว ก็อาจมีคดีสาขาเกิดขึ้นในคดีนั้น ๆ อีกได้ ซึ่งแต่ละขั้นตอนมีผลต่อคดีที่แตกต่างกันไป โดยหากเป็นกระบวนการพิจารณาที่ไม่ได้มีผลเป็นการชี้แพ้ชนะหรือวินิจฉัยชี้ขาดข้อพิพาทแห่งคดี ผู้พิพากษาคณะหนึ่งก็มีอำนาจดำเนินการไปได้ เช่น อำนาจในการออกหมายเรียก ออกหมายอาญา อำนาจในการออกคำสั่งใด ๆ ซึ่งมีใช้ไปในทางวินิจฉัยชี้ขาดข้อพิพาทแห่งคดี อำนาจในการไต่สวนและวินิจฉัยชี้ขาดคำร้องหรือคำขอที่ยื่นต่อศาลในคดีทั้งปวง หรืออำนาจในการไต่สวนและมีคำสั่งเกี่ยวกับวิธีการเพื่อความปลอดภัยตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรมมาตรา 24 (1) และ (2) และมาตรา 25 วรรคหนึ่ง (1) และ (2) เป็นต้น แต่หากเป็นกระบวนการพิจารณาในขั้นตอนที่สำคัญ ได้แก่ การนั่งพิจารณาคดีสืบพยาน หรือการทำคำพิพากษาหรือคำสั่งชี้ขาดคดี โดยถ้าเป็นคดีแพ่งทุนทรัพย์ในคดีไม่สูงหรือคดีอาญาที่มีอัตราโทษต่ำ ผู้พิพากษาคณะเดียวก็ยังคงเป็นองค์คณะมีอำนาจดำเนินการไปได้ แต่หากเป็นคดีแพ่งที่มีทุนทรัพย์สูงหรือคดีไม่มีข้อพิพาท หรือคดีอาญาที่มีอัตราโทษสูง กรณีนี้ก็ต้องมีผู้พิพากษาคณะหลายคนเป็นองค์คณะจึงจะมีอำนาจดำเนินการได้ [30] ดังนั้น ในเรื่ององค์คณะผู้พิพากษาในศาลยุติธรรม อาจพิจารณาแบ่งออกเป็นกรณี ดังนี้

1) ผู้พิพากษาคณะหนึ่งเป็นองค์คณะ ตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา 24 (1) และ (2) ได้กำหนดให้ผู้พิพากษาคณะหนึ่งซึ่งดำรงตำแหน่งในทุกชั้นศาล ไม่ว่าจะเป็นผู้พิพากษาคณะหนึ่งในศาลชั้นต้น ศาลชั้นอุทธรณ์หรือศาลฎีกาซึ่งเป็นอำนาจทั่วไปของผู้พิพากษาคณะหนึ่ง มีอำนาจออกหมายเรียก หมายอาญา ออกหมายสั่งให้ส่งคนมาจากหรือไปยังจังหวัดอื่น หรือออกคำสั่งใด ๆ ซึ่งมีใช้ไปในทางวินิจฉัยชี้ขาดข้อพิพาทแห่งคดีอันเป็นเรื่องเล็กน้อยในคดีไม่ถึงกับเป็นข้อชี้แพ้หรือชนะกันในคดี [31] และไม่ว่าในคดีนั้นหากเป็นคดีอาญาก็ไม่ต้องคำนึงถึงอัตราโทษตามคำฟ้องของโจทก์ว่าจะสูงเพียงใด หรือหากเป็นคดีแพ่งก็ไม่ต้องคำนึงว่าคดีนั้นจะเป็นคดีมีทุนทรัพย์หรือคดีไม่มีทุนทรัพย์ หรือทุนทรัพย์จะสูงเพียงใดก็ตาม [32] ผู้พิพากษาคณะหนึ่งก็เป็นองค์คณะในการดำเนินกระบวนการพิจารณาต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นได้ โดยในกรณีนี้กฎหมายไม่ได้จำกัดอำนาจผู้พิพากษาประจำศาลในการดำเนินการตามมาตรา 24 นี้แต่อย่างใด แม้ว่าจะยังมีประสบการณ์ในการทำงานไม่มาก

2) องค์คณะผู้พิพากษาคณะเดียวในศาลชั้นต้น ตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา 25 วรรคหนึ่ง (1) ถึง (5) ผู้พิพากษาคณะเดียวที่ดำรงตำแหน่งในศาลชั้นต้น มีอำนาจเป็นองค์คณะในคดีที่อยู่ในเขตอำนาจศาลชั้นต้นทุกศาล ได้แก่ ศาลแขวง ศาลจังหวัด ศาลในกลุ่มศาลแพ่ง และศาลในกลุ่มศาลอาญา [33] ในการดำเนินกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดีตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา 25 วรรคหนึ่ง (1) ถึง (5) ได้แก่ การไต่สวนและวินิจฉัยชี้ขาดคำร้องหรือคำขอที่ยื่นต่อศาลในคดีทั้งปวง การไต่สวนและมีคำสั่งเกี่ยวกับวิธีการเพื่อความปลอดภัย การไต่สวนมูลฟ้องและมีคำสั่งในคดีอาญา การพิจารณาพิพากษาคดีแพ่งซึ่งราคาทรัพย์สินที่พิพาทหรือจำนวนเงินที่ฟ้องไม่เกินสามแสนบาท และการพิจารณาพิพากษาคดีอาญา ซึ่งกฎหมายกำหนดอัตราโทษอย่างสูงไว้ให้จำคุกไม่เกินสามปี หรือปรับไม่เกินหกหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับฯ การดำเนินกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดีดังกล่าวเป็นอำนาจของผู้พิพากษาคณะเดียวในศาลชั้นต้นเท่านั้น ผู้พิพากษาคณะเดียวในศาลชั้นอุทธรณ์และศาลฎีกาไม่มีอำนาจดำเนินการต่าง ๆ ดังกล่าวมา เหตุผลคงเป็นเพราะกฎหมายประสงค์ให้การดำเนินกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดีในศาลสูงกระทำโดยผู้พิพากษาหลายคน เพื่อถ่วงดุลตรวจสอบอย่างเต็มที่ตามที่กำหนดไว้ในพระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา 27 [34] อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตว่า ผู้พิพากษาประจำศาลแม้จะเป็นผู้พิพากษาในศาลชั้นต้น แต่ไม่มีอำนาจดำเนินการตามมาตรา 25 วรรคหนึ่ง (3), (4) และ (5) แต่อย่างใด ทั้งนี้ตามมาตรา 25 วรรคสอง เนื่องจากผู้พิพากษาประจำศาลเป็นข้าราชการตุลาการในศาลชั้นต้นที่มีอาวุโสน้อย เพิ่งพ้นจากสถานะ “ผู้ช่วยผู้พิพากษา” ที่ไม่มีอำนาจในการพิจารณาพิพากษาคดีหรือออกคำสั่งใด ๆ ในการพิจารณาพิพากษาคดีตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรมแต่อย่างใดเลย [35]

3) องค์คณะผู้พิพากษาคณะหลายคนในศาลชั้นต้นนอกศาลแขวงหรือศาลยุติธรรมอื่น ซึ่งพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลนั้นกำหนดไว้เป็นอย่างอื่น ตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา 26 ได้แก่ องค์คณะในการพิจารณาพิพากษาคดีของศาลจังหวัด ศาลในกลุ่มศาลแพ่ง และศาลในกลุ่มศาลอาญา กำหนดให้ต้องมีผู้พิพากษาอย่างน้อยสองคนและต้องไม่เป็นผู้พิพากษาประจำศาลเกินหนึ่งคนเป็นองค์คณะ อย่างไรก็ตาม มาตรา 26 อยู่ภายใต้บังคับมาตรา 25 ดังนั้น หากเป็นการดำเนินกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดีตามมาตรา 25 วรรคหนึ่ง (1) ถึง (5) เช่นนี้ ผู้พิพากษาคณะเดียวในศาลจังหวัด ศาลในกลุ่มศาลแพ่ง และศาลในกลุ่มศาลอาญาก็มีอำนาจดำเนินการได้ ไม่จำเป็นต้องใช้องค์คณะอย่างน้อยสองคนตามที่กำหนดไว้ในมาตรา 26 แต่อย่างใด [36]

ส่วนองค์คณะของ “ศาลยุติธรรมอื่น” ที่เป็นศาลชั้นต้นนอกศาลดังกล่าวข้างต้น ซึ่งพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลนั้นกำหนดเรื่ององค์คณะไว้เป็นอย่างอื่น ได้แก่ ศาลชำนัญพิเศษต่าง ๆ องค์คณะในการพิจารณาพิพากษาคดีของศาลชำนัญพิเศษก็ต้องเป็นไปตามที่พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลชำนัญพิเศษต่าง ๆ เหล่านั้นกำหนดไว้ อันแตกต่างไปจากหลักเกณฑ์ในการกำหนดองค์คณะตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา 26 เช่น ตามพระราชบัญญัติศาลเยาวชนและครอบครัวและวิธีพิจารณาคดีเยาวชนและครอบครัว พ.ศ. 2553 มาตรา 23 กำหนดองค์คณะในการพิจารณาพิพากษาคดีที่อยู่ในเขตอำนาจของศาลเยาวชนและครอบครัวว่า ต้องมีผู้พิพากษาไม่น้อยกว่าสองคน และผู้พิพากษาสมทบอีกสองคน ซึ่งอย่างน้อยคนหนึ่งต้องเป็นสตรี หรือตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ. 2522 มาตรา 17 กำหนดองค์คณะให้ต้องมีผู้พิพากษา

ผู้พิพากษาสมทบฝ่ายนายจ้างและผู้พิพากษาสมทบฝ่ายลูกจ้างฝ่ายละเท่า ๆ กัน เป็นองค์คณะพิจารณาพิพากษาคดี เป็นต้น [37] นอกจากนั้น “ศาลยุติธรรมอื่น” ตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา 26 นอกจากศาลชั้นอุทธรณ์แล้ว ยังมีศาลพิเศษอีกหนึ่งศาล คือ ศาลอาญาคดีทุจริตและประพฤติมิชอบ ซึ่งจัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลอาญาคดีทุจริตและประพฤติมิชอบ พ.ศ. 2559 โดยที่พระราชบัญญัติฯ ดังกล่าวไม่ได้มีบทบัญญัติเรื่ององค์คณะไว้โดยเฉพาะ กรณีนี้จึงต้องนำบทบัญญัติแห่งพระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา 26 มาใช้บังคับตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลอาญาคดีทุจริตและประพฤติมิชอบ พ.ศ. 2559 มาตรา 12 ซึ่งบัญญัติว่า “ให้ศาลอาญาคดีทุจริตและประพฤติมิชอบเป็นศาลชั้นต้นตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม และให้นำบทบัญญัติแห่งพระธรรมนูญศาลยุติธรรมมาใช้บังคับแก่ศาลอาญาคดีทุจริตและประพฤติมิชอบโดยอนุโลม” ดังนั้น องค์คณะในการพิจารณาพิพากษาคดีในศาลอาญาคดีทุจริตและประพฤติมิชอบจึงต้องมีผู้พิพากษาอย่างน้อยสองคนและต้องไม่เป็นผู้พิพากษาประจำศาลเกินหนึ่งคนเป็นองค์คณะ [38]

4) องค์คณะผู้พิพากษาในศาลชั้นอุทธรณ์และศาลฎีกา แบ่งเป็น 2 กรณี ได้แก่

4.1) องค์คณะผู้พิพากษาที่เป็นบทหลัก กรณีนี้พระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา 27 วรรคหนึ่ง บัญญัติว่า “ในการพิจารณาพิพากษาคดีของศาลอุทธรณ์ ศาลอุทธรณ์ภาค หรือศาลฎีกา ต้องมีผู้พิพากษาอย่างน้อยสามคน จึงเป็นองค์คณะที่มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีได้” ดังนั้น โดยหลักแล้วการพิจารณาพิพากษาคดีในศาลชั้นอุทธรณ์และศาลฎีกาต้องมีผู้พิพากษาอย่างน้อยสามคนเป็นองค์คณะในการพิจารณาพิพากษาคดีที่อยู่ในเขตอำนาจ ส่วนคดีที่อยู่ในเขตอำนาจของศาลอุทธรณ์คดีชั้นอุทธรณ์พิเศษ โดยผลที่พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลอุทธรณ์คดีชั้นอุทธรณ์พิเศษ พ.ศ. 2558 มาตรา 4 กำหนดให้ศาลอุทธรณ์คดีชั้นอุทธรณ์พิเศษเป็นศาลชั้นอุทธรณ์ตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม และมาตรา 8 กำหนดให้นำบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่ใช้บังคับแก่ศาลอุทธรณ์มาใช้บังคับแก่ศาลอุทธรณ์คดีชั้นอุทธรณ์พิเศษแล้วแต่กรณีโดยอนุโลม ดังนั้น จึงต้องนำพระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา 27 วรรคหนึ่ง มาใช้บังคับแก่ศาลอุทธรณ์คดีชั้นอุทธรณ์พิเศษด้วย การพิจารณาพิพากษาคดีที่อยู่ในเขตอำนาจศาลอุทธรณ์คดีชั้นอุทธรณ์พิเศษจึงต้องมีผู้พิพากษาอย่างน้อยสามคนเป็นองค์คณะในการพิจารณาพิพากษาคดี [39]

4.2) องค์คณะผู้พิพากษาที่เป็นข้อยกเว้น สำหรับคดีบางประเภทหรือบางกรณีที่ต้องมีผู้พิพากษามากกว่าสามคนเป็นองค์คณะแตกต่างไปจากกรณีทั่วไป แบ่งออกเป็น 4 กรณี ได้แก่ [40]

4.2.1) องค์คณะผู้พิพากษากรณีวินิจฉัยโดยที่ประชุมใหญ่ ที่ประชุมแผนกคดี หรือที่ประชุมร่วมระหว่างแผนกคดีในศาลอุทธรณ์ ศาลอุทธรณ์ภาค ศาลอุทธรณ์คดีชั้นอุทธรณ์พิเศษและศาลฎีกา ตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา 27 วรรคสอง ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 140 วรรคหนึ่ง (2) และวรรคสาม และตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลอุทธรณ์คดีชั้นอุทธรณ์พิเศษ มาตรา 7 วรรคหนึ่ง และวรรคสอง

4.2.2) องค์คณะผู้พิพากษาในศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ซึ่งตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาความอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2560 มาตรา 11 กำหนดให้องค์คณะผู้พิพากษาในศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่ง

ทางการเมือง ประกอบด้วยผู้พิพากษาในศาลฎีกาซึ่งดำรงตำแหน่งไม่ต่ำกว่าผู้พิพากษาศาลฎีกาหรือผู้พิพากษาอาวุโสซึ่งเคยดำรงตำแหน่งไม่ต่ำกว่าผู้พิพากษาศาลฎีกาจำนวนเก้าคนเป็นองค์คณะพิจารณาพิพากษาคดี โดยให้เลือกเป็นรายคดีด้วยวิธีลงคะแนนลับ โดยกรณีนี้มีข้อสังเกตว่ากฎหมายได้กำหนดจำนวนผู้พิพากษาที่จะเป็นองค์คณะไว้แน่นอน คือ เก้าคน โดยไม่ได้กำหนดไว้ในรูปแบบของจำนวนขั้นต่ำเหมือนกรณีทั่วไป

4.2.3) องค์คณะผู้พิพากษาในการวินิจฉัยอุทธรณ์คำพิพากษาของศาลฎีกา แผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง โดยเมื่อศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองมีคำพิพากษาแล้ว คู่ความมีสิทธิอุทธรณ์ต่อที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาได้ภายในสามสิบวัน นับแต่วันที่ศาลมีคำพิพากษา โดยการวินิจฉัยอุทธรณ์ของที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกา ต้องดำเนินการโดยองค์คณะของศาลฎีกาซึ่งประกอบด้วยผู้พิพากษาจำนวนเก้าคน ซึ่งมาจากการคัดเลือกของที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกา โดยคัดเลือกจากผู้พิพากษาในศาลฎีกาซึ่งดำรงตำแหน่งไม่ต่ำกว่าผู้พิพากษาหัวหน้าคณะในศาลฎีกาหรือผู้พิพากษาอาวุโสซึ่งเคยดำรงตำแหน่งไม่ต่ำกว่าผู้พิพากษาหัวหน้าคณะในศาลฎีกา ซึ่งไม่เคยพิจารณาคดีที่อุทธรณ์นั้นมาก่อน ตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2560 มาตรา 60 และมาตรา 63 วรรคหนึ่ง อันเป็นการกำหนดองค์คณะไว้เป็นจำนวนแน่นอนเช่นเดียวกัน

4.2.4) องค์คณะผู้พิพากษาในการพิจารณาและวินิจฉัยคำร้องขออนุญาตฎีกา ในคดีแพ่ง คดีผู้บริโภคร คดีค้ามนุษย์ และคดีทุจริตและประพฤติมิชอบ การพิจารณาและวินิจฉัยคำร้องขออนุญาตฎีกาในคดีแพ่ง ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง มาตรา 248 วรรคหนึ่ง กำหนดให้พิจารณาและวินิจฉัยโดยองค์คณะผู้พิพากษาที่ประธานศาลฎีกาแต่งตั้ง ซึ่งประกอบด้วยรองประธานศาลฎีกาและ ผู้พิพากษาในศาลฎีกาซึ่งดำรงตำแหน่งไม่ต่ำกว่าผู้พิพากษาศาลฎีกาอีกอย่างน้อยสามคน ดังนั้น องค์คณะผู้พิพากษาในการพิจารณาคำร้องขออนุญาตฎีกาในคดีแพ่งจึงต้องมีผู้พิพากษาอย่างน้อยสี่คน ซึ่งต้องเป็นรองประธานศาลฎีกาหนึ่งคน และผู้พิพากษาศาลฎีกาอีกอย่างน้อยสามคน หลักเกณฑ์ดังกล่าวนำไปใช้กับคดีผู้บริโภครด้วยโดยอนุโลมตามพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีผู้บริโภค พ.ศ. 2551 มาตรา 7 ประกอบมาตรา 51 วรรคหนึ่ง

ส่วนการพิจารณาและวินิจฉัยคำร้องขออนุญาตฎีกาในคดีค้ามนุษย์ พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีค้ามนุษย์ พ.ศ. 2559 มาตรา 44 วรรคหนึ่ง กำหนดให้พิจารณาและวินิจฉัยโดยองค์คณะผู้พิพากษาที่ประธานศาลฎีกาแต่งตั้ง ซึ่งประกอบด้วยรองประธานศาลฎีกาหนึ่งคนและผู้พิพากษาในศาลฎีกาซึ่งดำรงตำแหน่งไม่ต่ำกว่าผู้พิพากษาศาลฎีกาอีกอย่างน้อยสามคนทำนองเดียวกันกับการพิจารณาและวินิจฉัยคำร้องขออนุญาตฎีกาในคดีแพ่งและคดีผู้บริโภคร และในการพิจารณาและวินิจฉัยคำร้องขออนุญาตฎีกาในคดีทุจริตและประพฤติมิชอบ พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาคดีทุจริตและประพฤติมิชอบ พ.ศ. 2559 มาตรา 45 กำหนดให้พิจารณาและวินิจฉัยโดยองค์คณะผู้พิพากษาที่ประธานศาลฎีกาแต่งตั้ง ซึ่งประกอบด้วยรองประธานศาลฎีกาหนึ่งคน และผู้พิพากษาในศาลฎีกาซึ่งดำรงตำแหน่งหรือเคยดำรงตำแหน่งไม่ต่ำกว่าผู้พิพากษาศาลฎีกาอีกอย่างน้อยสามคนเช่นเดียวกัน ดังนั้น จะเห็นได้ว่าองค์คณะผู้พิพากษาในการพิจารณาและวินิจฉัยคำร้องขออนุญาตฎีกาไม่ว่าในคดีแพ่ง คดีผู้บริโภคร คดีค้ามนุษย์ และคดีทุจริตและประพฤติมิชอบ

ต้องมีผู้พิพากษาอย่างน้อยสี่คน ซึ่งต้องเป็นรองประธานศาลฎีกาหนึ่งคน และผู้พิพากษาในศาลฎีกาอีกอย่างน้อยสามคนอันแตกต่างกันไปจากองค์คณะในการพิจารณาพิพากษาคดีในศาลชั้นอุทธรณ์และศาลฎีกาตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา 27 วรรคหนึ่ง ที่เป็นบทหลัก

3.2 กรณีที่มีการตั้งองค์คณะผู้พิพากษาในศาลยุติธรรมเกินเกณฑ์ขั้นต่ำตามที่กฎหมายกำหนด

ในหัวข้อก่อนได้อธิบายถึงองค์คณะผู้พิพากษาในศาลยุติธรรมในการดำเนินกระบวนการพิจารณาพิพากษาคดีของศาลในคดีประเภทต่าง ๆ แล้ว ว่าในคดีแต่ละศาลแต่ละประเภท ต้องมีผู้พิพากษาจำนวนเท่าใดเป็นองค์คณะในการพิจารณาพิพากษาคดี ในหัวข้อนี้จะอภิปราย วิเคราะห์ และสังเคราะห์ว่าในกรณีที่มีการตั้งองค์คณะผู้พิพากษาในการดำเนินกระบวนการพิจารณาและพิพากษาคดีในศาลยุติธรรมเกินเกณฑ์ขั้นต่ำตามที่กฎหมายกำหนด เช่นนี้ จะมีผลทางกฎหมายเป็นประการใด โดยแยกออกเป็นประเด็น ดังนี้

3.2.1 กรณีที่มีการตั้งองค์คณะผู้พิพากษาในศาลยุติธรรมเกินเกณฑ์ขั้นต่ำตามที่กฎหมายกำหนด กรณีนี้จะถือว่าองค์คณะในคดีดังกล่าวมีจำนวนกี่คน

เมื่อพิจารณาบทบัญญัติของกฎหมาย กฎหมายไม่ได้ให้ให้ความหมายของคำว่า “องค์คณะ” ไว้ แต่อย่างใด แต่จากความเห็นของนักนิติศาสตร์หลายท่าน ๆ อาจสรุปความหมายของ “องค์คณะผู้พิพากษา” ได้ว่าหมายถึง จำนวนของผู้พิพากษาที่กฎหมายกำหนดไว้เพื่อให้มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีโดยชอบด้วยกฎหมาย ซึ่งอาจมีคนเดียวหรือหลายคนก็ได้ [43] ส่วนการตั้งองค์คณะผู้พิพากษาก็คือการดำเนินการจ่ายสำนวนคดีให้แก่องค์คณะผู้พิพากษาซึ่งเป็นอำนาจหน้าที่ของผู้รับผิดชอบราชการศาลตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา 32 วรรคหนึ่ง ต่อประเด็นนี้

อาจารย์ธานีศ เกศพิทักษ์ อธิบายว่า “ผู้รับผิดชอบในการจ่ายสำนวนก็อาจจะกำหนดจำนวนผู้พิพากษามากกว่าจำนวนผู้พิพากษาอย่างน้อยที่กฎหมายบังคับไว้ก็ได้” เช่น คดีที่อยู่ในเขตอำนาจศาลแขวงกฎหมายกำหนดว่าผู้พิพากษาคณะเดียวเป็นองค์คณะมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีได้ตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา 17 ประกอบมาตรา 24 และมาตรา 25 วรรคหนึ่ง แต่หากคดีเรื่องใดที่อยู่ในเขตอำนาจศาลแขวง ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลแขวงซึ่งมีอำนาจหน้าที่ในการจ่ายสำนวนคดีเห็นว่าเป็นคดีสำคัญ ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลแขวงอาจจะกำหนดองค์คณะในคดีนั้นให้มีจำนวนผู้พิพากษาเป็นองค์คณะมากกว่าตามที่กฎหมายกำหนดไว้ก็ได้ เช่น อาจกำหนดให้ผู้พิพากษาศาลแขวงสองคนเป็นองค์คณะก็ได้ [41]

อาจารย์ไพโรจน์ วายุภาพ อธิบายทำนองเดียวกันว่า ในการจ่ายสำนวนคดี ผู้รับผิดชอบราชการศาลจะกำหนดจำนวนผู้พิพากษาเกินกว่าขั้นต่ำตามที่กฎหมายกำหนดไว้ก็ได้ [42] นอกจากนั้นตามระเบียบราชการฝ่ายตุลาการศาลยุติธรรมว่าด้วยการจ่ายสำนวนคดี พ.ศ. 2544 ข้อ 8 ได้กล่าวถึงกรณีที่ผู้จ่ายสำนวนคดี ได้จ่ายสำนวนคดีให้แก่องค์คณะผู้พิพากษามีจำนวนผู้พิพากษามากกว่าจำนวนผู้พิพากษาที่ต้องเป็นองค์คณะผู้พิพากษามาที่พระธรรมนูญศาลยุติธรรมกำหนด อีกทั้งเมื่อพิจารณาประกอบกับบทบัญญัติของกฎหมายที่กำหนดว่าจะต้องมีจำนวนผู้พิพากษาเท่าใดจึงจะประกอบเป็นองค์คณะ เช่น ตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา 26 ซึ่งเป็นบทบัญญัติที่กำหนดจำนวนองค์คณะในการพิจารณาพิพากษาคดีในศาลชั้นต้นกำหนดว่า “...ต้องมีผู้พิพากษาอย่างน้อยสองคน...จึงเป็นองค์คณะ” หรือมาตรา 27 ซึ่งเป็นบทบัญญัติที่กำหนด

จำนวนองค์คณะในการพิจารณาพิพากษาคดีในศาลชั้นอุทธรณ์และศาลฎีกา กำหนดว่า “...ต้องมีผู้พิพากษาอย่างน้อยสามคน จึงเป็นองค์คณะ...”

ด้วยเหตุดังกล่าวมาข้างต้น จึงเห็นได้ชัดแจ้งว่า การที่กฎหมายกำหนดจำนวนองค์คณะไว้ดังกล่าวเป็นเพียงจำนวนผู้พิพากษาขั้นต่ำหรือเกณฑ์ขั้นต่ำที่จะประกอบขึ้นเป็นองค์คณะเท่านั้น ดังนั้น หากผู้รับผิดชอบราชการศาลตั้งองค์คณะเกินเกณฑ์ขั้นต่ำตามที่กฎหมายกำหนด กรณีนี้ องค์คณะผู้พิพากษาในการพิจารณาพิพากษาคดีก็มีจำนวนตามที่ตั้งนั้น

ในประเด็นนี้ ผู้เขียนมีความเห็นว่า เป็นกรณีที่กฎหมายกำหนดไว้ให้เป็นดุลพินิจของผู้รับผิดชอบราชการศาลที่จะใช้ดุลพินิจในการตั้งองค์คณะมีจำนวนเกินไปจากเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนดตามลักษณะเฉพาะของคดีใดคดีหนึ่งที่เห็นว่าคดีนั้นควรได้รับการพิจารณาพิพากษาจากองค์คณะที่มีจำนวนผู้พิพากษามากกว่าเกณฑ์ตามที่กฎหมายกำหนด เช่น คดีที่มีผลกระทบต่อความมั่นคงของรัฐ คดีที่เป็นที่สนใจของประชาชน คดีที่เป็นความผิดอาญาร้ายแรง หรือคดีแพ่งที่มีทุนทรัพย์สูง คดีที่มีผลกระทบต่อประชาชนในวงกว้าง เป็นต้น ทำนองเดียวกันกับที่เคยบัญญัติไว้ในพระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา 11 (เดิม) ที่กำหนดให้ผู้รับผิดชอบราชการศาลมีอำนาจหน้าที่นั่งพิจารณาและพิพากษาคดีที่มีลักษณะใดลักษณะหนึ่งดังกล่าวมาตามระเบียบราชการฝ่ายตุลาการของศาลยุติธรรม [44]

3.2.2 ผลทางกฎหมายในกรณีมีการตั้งองค์คณะผู้พิพากษาในศาลยุติธรรมเกินเกณฑ์ขั้นต่ำตามที่กฎหมายกำหนด

ดังที่ได้วิเคราะห์ และกล่าวมาในหัวข้อที่แล้วว่าเมื่อมีการตั้งองค์คณะผู้พิพากษาในศาลยุติธรรมเกินเกณฑ์ขั้นต่ำตามที่กฎหมายกำหนด องค์คณะผู้พิพากษาในการพิจารณาพิพากษาคดีนั้นก็จะมีจำนวนตามที่ผู้รับผิดชอบราชการศาลตั้งไว้ เช่น คดีในศาลอาญาคดีหนึ่ง ซึ่งเป็นคดีที่เกี่ยวกับความมั่นคงของรัฐ อธิบดีผู้พิพากษาศาลอาญาตั้งผู้พิพากษาศาลอาญาเป็นองค์คณะในการพิจารณาพิพากษาคดีนี้สามคน ซึ่งเกินไปจากเกณฑ์ขั้นต่ำตามที่กฎหมายกำหนดตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา 26 ซึ่งกำหนดไว้แค่เพียงอย่างน้อยสองคน ดังนั้น ผู้เขียนเห็นว่าองค์คณะผู้พิพากษาในการพิจารณาพิพากษาคดีนี้จึงมีสามคนตามที่อธิบดีผู้พิพากษาศาลอาญาตั้งตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา 32 วรรคหนึ่ง ประกอบมาตรา 26 เป็นผลให้ในการพิจารณาพิพากษาคดีนี้ต้องมีผู้พิพากษารับทั้งสามคนเป็นองค์คณะในการพิจารณาพิพากษาคดี กรณีนี้ผู้พิพากษาซึ่งเป็นองค์คณะในคดีนี้จะพิจารณาพิพากษาคดีเพียงสองคน โดยอ้างว่ามีองค์คณะผู้พิพากษาอย่างน้อยสองคนและไม่เป็นผู้พิพากษาประจำศาลเกินหนึ่งคน ถูกต้องครบถ้วนตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา 26 แล้วไม่ได้ เพราะองค์คณะในการพิจารณาพิพากษาคดีนี้มีสามคน ไม่ใช่สองคน ดังนั้น หากการพิจารณาพิพากษาคดีนี้ไม่ได้ดำเนินการโดยผู้พิพากษารับทั้งสามคน การพิจารณาพิพากษาคดีนี้จึงไม่ครบองค์คณะ เป็นผลให้การดำเนินการกระบวนพิจารณาไม่ชอบและการพิพากษาคดีไม่ชอบด้วยพระธรรมนูญศาลยุติธรรมมาตรา 26 ประกอบมาตรา 32

ความเห็นของผู้เขียน สอดคล้องกับความเห็นของอาจารย์ธานีศ เกศวิทักษ์ ซึ่งอธิบายไว้ในประเด็นการนั่งพิจารณาคดีครบองค์คณะตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มาตรา 236 ซึ่งบัญญัติว่า “การนั่งพิจารณาคดีของศาลต้องมีผู้พิพากษาหรือตุลาการครบองค์คณะ และผู้พิพากษาหรือ

ตุลาการซึ่งไม่ได้นั่งพิจารณาคดีได้ จะทำคำพิพากษาหรือคำวินิจฉัยคดีนั้นไม่ได้ เว้นแต่มีเหตุสุดวิสัยหรือมีเหตุจำเป็นอันอันมิอาจล่วงได้ ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ” โดยท่านได้อธิบายว่า “การนั่งพิจารณาคดีหรือการประชุมปรึกษาคดี จึงจำเป็นต้องมีผู้พิพากษาซึ่งเป็นองค์คณะในคดีนั้นร่วมอยู่ด้วยครบองค์คณะ ซึ่งคำว่า “ครบองค์คณะ” ตามที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญฯ มาตรา 236 นั้น หมายถึงครบจำนวนตามที่ได้รับผิดชอบในการจ่ายสำนวนคดีตามมาตรา 32 เป็นผู้กำหนดองค์คณะในการจ่ายสำนวนคดีแต่ละคดี... หาใช่ว่าเพียงครบองค์คณะตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ในมาตรา 25 มาตรา 26 หรือมาตรา 27 เท่านั้นไม่...” [45]

อย่างไรก็ตาม ในประเด็นปัญหานี้ ยังมีความเห็นทางวิชาการและแนวคำพิพากษาศาลฎีกาแตกต่างออกไปจากความเห็นของผู้เขียน กล่าวคือ มีความเห็นทางวิชาการมองต่างออกไปว่า แม้จะมีการตั้งองค์คณะผู้พิพากษามีจำนวนเกินเกณฑ์ขั้นต่ำตามที่กฎหมายกำหนด ซึ่งฝ่ายนี้มองว่าเป็นการจ่ายสำนวนที่ชอบด้วยกฎหมายตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา 32 วรรคหนึ่งแล้ว แต่ต่อมาในชั้นพิจารณาพิพากษาคดี แม้มีผู้พิพากษาที่ร่วมพิจารณาพิพากษาคดีเพียงจำนวนตามเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนดไว้ขั้นต่ำเท่านั้น ไม่ครบตามที่ผู้รับผิดชอบราชการศาลได้ตั้งไว้เกินไปจากเกณฑ์ขั้นต่ำตามที่กฎหมายกำหนด เช่นนี้ เป็นการพิจารณาพิพากษาคดีที่ชอบด้วยกฎหมายแล้ว เนื่องจากการพิจารณาพิพากษาคดีเป็นไปตามเกณฑ์ขั้นต่ำที่กฎหมายกำหนดไว้แล้ว แม้จะไม่ครบถ้วนตามที่ผู้รับผิดชอบราชการศาลจ่ายสำนวนก็ตาม

ดังตัวอย่างที่ยกขึ้นข้างต้น ตามความเห็นของฝ่ายนี้ เห็นว่าแม้อธิบดีผู้พิพากษาศาลอาญาตั้งผู้พิพากษาศาลอาญาเป็นองค์คณะในการพิจารณาพิพากษาคดีดังกล่าวสามคน แต่ต่อมาในชั้นพิจารณาพิพากษาคดี มีผู้พิพากษาที่ร่วมพิจารณาพิพากษาคดีเพียงสองคน ไม่ครบจำนวนตามที่ได้รับผิดชอบราชการศาลตั้งองค์คณะไว้ การพิจารณาพิพากษาคดีดังกล่าวก็ชอบด้วยกฎหมายแล้ว เนื่องจากเป็นไปตามเกณฑ์องค์คณะขั้นต่ำอย่างน้อยสองคนตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา 26 แล้ว นอกจากนั้น ความเห็นแนวนี้นปรากฏในธงคำตอบข้อสอบผู้ช่วยผู้พิพากษา (สนามใหญ่) ปี 2560 มีข้อเท็จจริงโดยสรุปว่า ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลแขวงจ่ายสำนวนให้ผู้พิพากษาศาลแขวงสองนายร่วมเป็นองค์คณะในการไต่สวนมูลฟ้องในคดีอาญาเรื่องหนึ่ง แต่ในชั้นไต่สวนมูลฟ้องมีผู้พิพากษานายเดียวไต่สวนมูลฟ้องตามลำพังเนื่องจากผู้พิพากษาอีกนายที่เป็นองค์คณะป่วยไม่มาทำงาน ต่อมาผู้พิพากษานายเดียวที่ทำการไต่สวนมูลฟ้องมีคำสั่งประทับฟ้อง ธงคำตอบอธิบายว่าการไต่สวนมูลฟ้องและคำสั่งประทับฟ้องชอบด้วยพระธรรมนูญศาลยุติธรรมแล้ว เพราะผู้พิพากษานายเดียวที่ทำการไต่สวนมูลฟ้องและมีคำสั่งประทับฟ้องมีอำนาจตามมาตรา 17 ประกอบมาตรา 25 วรรคหนึ่ง (3) ซึ่งกำหนดให้ผู้พิพากษานายเดียวในศาลชั้นต้น มีอำนาจไต่สวนมูลฟ้องและมีคำสั่งในคดีอาญา แม้ในคดีนี้ ผู้พิพากษาหัวหน้าศาลแขวงจะจ่ายสำนวนให้ผู้พิพากษาศาลแขวงสองนายเป็นองค์คณะในการไต่สวนมูลฟ้องคดีนี้ก็ตาม [46]

ในส่วนแนวคำพิพากษาศาลฎีกาในประเด็นนี้ มีคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 435/2479 ที่เทียบเคียงกับปัญหานี้ได้ โดยข้อเท็จจริงในคดีดังกล่าว ในชั้นพิจารณาพิพากษาคดีของศาลอุทธรณ์มีการตั้งองค์คณะผู้พิพากษาสองคน แต่ในชั้นทำคำพิพากษามีผู้พิพากษาเพียงสองคนลงลายมือชื่อทำคำพิพากษา ซึ่งกฎหมายที่ใช้บังคับในขณะนั้นคือพระธรรมนูญศาลยุติธรรม พ.ศ. 2477 กำหนดให้องค์คณะในการพิจารณาพิพากษาคดี

ในชั้นศาลอุทธรณ์ต้องมีผู้พิพากษาอย่างน้อยสองคนเป็นองค์คณะ ศาลฎีกาในคดีดังกล่าววินิจฉัยว่าการทำคำพิพากษาในคดีนี้ชอบด้วยกฎหมายแล้ว

ผู้เขียนเห็นว่า ในประเด็นนี้ เป็นเรื่องมองต่างมุม ตีความกฎหมายต่างกันไป โดยผู้เขียนมองว่า ทั้งการจ่ายสำนวนตามมาตรา 32 วรรคหนึ่ง และเกณฑ์การกำหนดจำนวนองค์คณะในการพิจารณาพิพากษาคดีตามมาตรา 26 สัมพันธ์สอดคล้องกัน โดยผู้จ่ายสำนวนจะต้องพิจารณาเกณฑ์ตามมาตรา 26 ก่อน แล้วจึงจ่ายสำนวนตามมาตรา 32 วรรคหนึ่ง และเมื่อจ่ายสำนวนกำหนดองค์คณะเป็นจำนวนกี่คนแล้ว องค์คณะในการพิจารณาพิพากษาคดีตามมาตรา 26 ก็ต้องเป็นไปตามนั้น จะกลับมาใช้องค์คณะชั้นต่ำตามมาตรา 26 อีกไม่ได้ โดยผู้เขียนมีข้อสังเกตและความเห็นเพิ่มเติม ดังนี้

1) การที่ผู้รับผิดชอบราชการศาล ได้จ่ายสำนวนเกินไปจากเกณฑ์ขั้นต่ำตามที่กฎหมายกำหนดไว้ เป็นกรณีที่ผู้รับผิดชอบราชการศาลได้ใช้ดุลพินิจกำหนดว่าคดีใดควรจะให้มีผู้พิพากษาเป็นองค์คณะจำนวนเท่าใดตามที่กฎหมายให้อำนาจไว้ โดยพิจารณาจากลักษณะของคดี ซึ่งเหตุที่กฎหมายให้อำนาจผู้รับผิดชอบราชการศาลไว้เช่นนี้ ก็เพื่อให้การพิจารณาพิพากษาคดีที่มีลักษณะ มีเหตุผลพิเศษดังกล่าวไว้ข้างต้น ได้รับการพิจารณาพิพากษาโดยรอบคอบถี่ถ้วน ได้รับความเชื่อมั่นจากภายนอกหรือยากแก่การแทรกแซง และประชาชนซึ่งเป็นคู่ความในคดีจะได้รับการพิจารณาพิพากษาคดีโดยองค์คณะที่ตั้งไว้เกินเกณฑ์มาตรฐานขั้นต่ำตามลักษณะและเหตุผลพิเศษของคดี ดังนั้น เมื่อผู้รับผิดชอบราชการศาลได้ใช้ดุลพินิจตามอำนาจที่มีตามกฎหมาย ตั้งองค์คณะเกินไปจากเกณฑ์ขั้นต่ำแล้ว การพิจารณาพิพากษาคดีนั้น ก็ควรต้องเป็นไปโดยองค์คณะผู้พิพากษาตามที่กำหนดไว้ด้วยเหตุผลดังกล่าว หากไม่ถือเช่นนี้ การใช้ดุลพินิจของผู้รับผิดชอบราชการศาลตามอำนาจดังกล่าวก็จะมีผลใด ๆ ไม่มีความแน่นอน และไม่เป็นไปตามความประสงค์ของกฎหมายที่ให้อำนาจผู้รับผิดชอบราชการศาลเป็นผู้ใช้ดุลพินิจในคดีที่มีลักษณะพิเศษ หรือเหตุผลพิเศษ อีกทั้ง กรณีนี้ ก็ไม่มีหลักเกณฑ์ใดมากำหนดว่าผู้พิพากษาที่ได้รับการจ่ายสำนวนเป็นองค์คณะเกินไปจากเกณฑ์ขั้นต่ำที่กฎหมายกำหนด มีหลักเกณฑ์หรือเงื่อนไขอย่างใดที่จะไม่ต้องนั่งพิจารณาหรือทำคำพิพากษาให้ครบตามจำนวนที่ผู้รับผิดชอบราชการศาลตั้งไว้ กรณีนี้ จะถือว่าเป็นดุลพินิจขององค์คณะนั้นเองว่าจะขึ้นพิจารณาพิพากษาคดีตามเกณฑ์ขั้นต่ำที่กฎหมายกำหนดไว้ หรือตามที่ผู้รับผิดชอบราชการศาลตั้งไว้เกินเกณฑ์คงไม่ได้

2) กรณีหากเกิดเหตุสุดวิสัยหรือเหตุจำเป็นอื่นอันมีอาจก้ำกึ่งได้เกิดขึ้นระหว่างพิจารณาพิพากษาคดีหรือระหว่างทำคำพิพากษา ทำให้ผู้พิพากษาซึ่งเป็นองค์คณะในการพิจารณาพิพากษาคดีนั้นไม่อาจพิจารณาพิพากษาคดีหรือทำคำพิพากษาในคดีใดที่ผู้รับผิดชอบราชการศาลตั้งองค์คณะไว้เกินเกณฑ์ขั้นต่ำต่อไปได้ กรณีนี้ก็สามารถใช้ทางแก้ไขตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา 28 และมาตรา 29 กำหนดไว้เป็นทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวอยู่แล้ว ดังนั้น หากเกิดเหตุสุดวิสัย หรือเหตุจำเป็นอื่นอันมีอาจก้ำกึ่งได้เกิดขึ้นระหว่างพิจารณาพิพากษาคดีหรือระหว่างทำคำพิพากษา กรณีนี้ก็ไม่ควรกลับไปอ้างอิงองค์คณะตามจำนวนเกณฑ์ขั้นต่ำ แต่ควรใช้ทางแก้ไขตามที่พระธรรมนูญศาลยุติธรรมกำหนดไว้ดังกล่าวแล้ว

4. บทสรุป

จากแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับองค์คณะผู้พิพากษาดังกล่าวมานั้น จะเห็นได้ว่าองค์คณะผู้พิพากษาที่ประกอบด้วยผู้พิพากษาที่มีความหลากหลาย มีผลต่อการตัดสินคดี ทำให้การตัดสินคดีมีความถูกต้องแม่นยำมากขึ้น ทำให้เกิดการตรวจสอบในระหว่างองค์คณะ สามารถชี้ข้อผิดพลาดทั้งในปัญหาข้อเท็จจริงและข้อกฎหมาย เกิดการแลกเปลี่ยนเหตุผล ส่งผลให้การทำความเข้าใจพิพากษาผ่านการถกเถียงจากหลายความคิด ลดความสุดโต่งทางความคิดของผู้พิพากษาที่มีแนวคิดแตกต่างกัน และเป็นการเพิ่มความเชื่อมั่นต่อคำพิพากษาในสายตาสาธารณชน ส่วนการตั้งองค์คณะผู้พิพากษานั้น ผู้มีอำนาจต้องตั้งตามหลักเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนด โดยกฎหมายจะกำหนดจำนวนผู้พิพากษาในอันที่จะประกอบเป็นองค์คณะในการพิจารณาพิพากษาคดีอันเป็นเกณฑ์ขั้นต่ำไว้ และในกรณีที่ผู้มีอำนาจตั้งองค์คณะเห็นว่าในคดีที่มีลักษณะหรือเหตุผลพิเศษ ผู้มีอำนาจตั้งองค์คณะก็มีอำนาจใช้ดุลพินิจตั้งองค์คณะให้มีจำนวนผู้พิพากษาเกินเกณฑ์ขั้นต่ำตามที่กฎหมายกำหนดไว้ เพื่อให้การพิจารณาพิพากษาคดีเป็นไปโดยถูกต้อง ถี่ถ้วนรอบคอบตามลักษณะของคดี

ดังนั้น กรณีนี้ จะต้องถือว่าองค์คณะผู้พิพากษาในคดีนั้นก็มีจำนวนเป็นไปตามที่ผู้มีอำนาจตั้งองค์คณะกำหนดไว้ การพิจารณาพิพากษาในคดีดังกล่าวก็ต้องประกอบด้วยองค์คณะตามที่กำหนดไว้เกินเกณฑ์ขั้นต่ำนั้น กรณีนี้ จะกลับมาอ้างอิงจำนวนองค์คณะในการพิจารณาพิพากษาคดีตามเกณฑ์ขั้นต่ำที่กฎหมายกำหนดไว้ไม่ได้อีก เพราะจะทำให้การพิจารณาพิพากษาคดีไม่ครบองค์คณะส่งผลให้ไม่ชอบด้วยกฎหมาย ทั้งนี้ หากไม่ถือตามนี้ จะมีผลให้การพิจารณาพิพากษาคดีไม่เป็นไปตามความประสงค์ของผู้มีอำนาจตั้งองค์คณะที่เห็นว่าในคดีบางประเภทที่มีลักษณะหรือเหตุผลพิเศษควรได้รับการพิจารณาพิพากษาโดยองค์คณะผู้พิพากษาที่มีจำนวนเกินเกณฑ์ตามที่กฎหมายกำหนด อีกทั้ง กรณีนี้จะถือไม่ได้ว่าเป็นดุลพินิจขององค์คณะผู้พิพากษาที่จะพิจารณาพิพากษาตามจำนวนเกณฑ์ขั้นต่ำหรือตามจำนวนที่ผู้มีอำนาจตั้งองค์คณะตั้งไว้ ดังนั้น ด้วยเหตุผลดังกล่าวมา การพิจารณาพิพากษาคดีดังกล่าวจึงต้องประกอบด้วยผู้พิพากษาตามที่มีอำนาจตั้งองค์คณะตั้งไว้ครบถ้วน จึงจะเป็นการพิจารณาพิพากษาคดีที่ชอบด้วยกฎหมาย

อย่างไรก็ตาม ความเห็นของผู้เขียนต่อประเด็นดังกล่าว แตกต่างไปจากแนวคำพิพากษาของศาลฎีกา และความเห็นทางวิชาการบางส่วนดังกล่าวมาข้างต้น ผู้เขียนหวังว่าบทความนี้พอจะเป็นอีกแนวคิดหนึ่งในการนำเสนอความเห็นทางวิชาการให้เกิดความหลากหลายต่อประเด็นปัญหาทางกฎหมายตามบทความนี้

เอกสารอ้างอิง (References)

- [1] คณิต ณ นคร. (2558). *กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง*. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสำนักพิมพ์วิญญูชน. หน้า 79.
- [2] รักสิทธิ์ ไวตี. (2556). *การกำหนดจำนวนผู้พิพากษาที่เป็นองค์คณะในคดีอาญา*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต. หน้า 9-10.
- [3] มานิตย์ จุ่มปา. (2540). *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์นิติธรรม. หน้า 324 อ้างถึงใน วันทนีย์ คำคงศักดิ์. การพัฒนาระบบการพิจารณาคดีต่อเนื่องของศาลยุติธรรม. วารสารจันทร์เกษมสาร ปีที่ 28 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2565. หน้า 3.

- [4] พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ. 2522 มาตรา 17
- [5] พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยวิธีพิจารณาคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง พ.ศ. 2560 มาตรา 11
- [6] ฤทธิรักษ์ กัลป์ยานภักดิ์. (2558). *การถ่วงดุลและตรวจสอบฝ่ายตุลาการในระบบกฎหมายไทย*. ดุษฎีนิพนธ์นิติศาสตรดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 373.
- [7] Yehonatan Givati and Israel Rosenberg. (2025). *How would Judges Compose Judicial Panels? Theory and Evidence from the Supreme Court of Israel*. Hebrew University Law School, p 1-2. November 19, 2025 Retrieved from <https://ssrn.com/abstract=3630071>.
- [8] Kornhauser, L. A., & Sager, L. G. (1986). Unpacking the Court: A Collective Decision Making Approach. *Yale Law Journal*, 96(1), p. 82-117.
- [9] Edwards, H. T. (2003). The Effects of Collegiality on Judicial Decision Making. *University of Pennsylvania Law Review*, 151(5), p. 1639-1690.
- [10] OpenAI. “แปลและสรุปบทความ The Effects of Collegiality on Judicial Decision Making,” Google Gemini, December 18, 2025. https://gemini.google.com/app/0bd7495871636f30?utm_source=app_launcher&utm_medium=owned&utm_campaign=base_all.
- [11] หนังสือรายงานสถิติคดีของศาลยุติธรรมประจำปีพุทธศักราช (ฉบับภาษาไทย). สืบค้น 25 พฤศจิกายน 2568 จาก <https://oppb.coj.go.th/th/content/category/articles/id/8/cid/2085>
- [12] ชัชวาลย์ ช้องคำ. (2567). *การพัฒนากระบวนการนำความอิเล็กทรอนิกส์เพื่อการบริหารจัดการคดีของศาลยุติธรรม*. ดุษฎีนิพนธ์ ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 1.
- [13] เฟื่องอ่าง, หน้า 223-224.
- [14] คำแนะนำของประธานศาลฎีกาเกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ในการปฏิบัติงานคดี ลงวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2568
- [15] Frank B. Cross, The Ideology of Collegiality. (2003). *University of Pennsylvania Law Review* 1459, p. 1462-1470.
- [15] OpenAI. “แปลและสรุปบทความ The Ideology of Collegiality. Google Gemini, December 26, 2025.
- [16] เฟื่อง เฟื่องนิติ. (2549). *องค์คณะศาลประเด็น, ดุลพาท*, 53(1). หน้า 30.
- [17] ฤทธิรักษ์ กัลป์ยานภักดิ์. (2558). อ้างแล้ว, หน้า 1.
- [18] ฤทธิรักษ์ กัลป์ยานภักดิ์. เฟื่องอ่าง, หน้า 55-57.
- [19] รักสิทธิ์ ไวตี. อ้างแล้ว, หน้า 46-48.
- [20] มนต์รี รูปสุวรรณ และคณะ. (2542). *เจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ*. สำนักพิมพ์วิญญูชน. หน้า 369.
- [21] ธารทิพย์ สุจิตานนท์. (2546). *ทัศนะของตุลาการต่อการปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมทางอาญา : ศึกษาเฉพาะกรณีการนั่งพิจารณาคดีครบองค์คณะและต่อเนื่อง*. วิทยานิพนธ์หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารงานยุติธรรม) คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 1.

- [22] ชารทิพย์ สุจิตานนท์. เพิ่งอ้าง, หน้า 18.
- [23] ไพโรจน์ วายุภาพ. (2564). *คำอธิบายระบบศาลและพระธรรมนูญศาลยุติธรรม*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิญญูชน. หน้า 249.
- [24] สืบค้นจาก กองผู้ช่วยผู้พิพากษาศาลฎีกา <https://deka.in.th/view-99529.html> เมื่อวันที่ 13 มกราคม 2569.
- [25] คู่มือสำหรับตุลาการในการนั่งพิจารณาคดีครบองค์คณะและต่อเนื่อง. (2548). สำนักงานศาลยุติธรรม.
- [26] ฤทธิรักษ์ กัลยาณภัทรศิษฐ์. อ้างแล้ว, หน้า 59.
- [27] สำนักงานศาลยุติธรรม. *คู่มือผู้พิพากษาหัวหน้าศาล*. หน้า 22.
- [28] สำนักงานศาลยุติธรรม. เพิ่งอ้าง, หน้า 22-23.
- [29] สำนักงานศาลยุติธรรม. เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.
- [30] ไพโรจน์ วายุภาพ. อ้างแล้ว, หน้า 229.
- [31] ศุภวีร์ เกลี้ยงจันทร์. (2565). *คำอธิบายพระธรรมนูญศาลยุติธรรม พิมพ์ครั้งที่ 2*. บริษัทนาซิลป์ โฆษณา จำกัด. หน้า 104.
- [32] สมชัย ชีฆาอุตมากร. (2559). *พระธรรมนูญศาลยุติธรรม*. ศูนย์หนังสือเนติบัณฑิตยสภา. หน้า 109.
- [33] สหรัฐ กิติ ศุภการ. (2568). *หลักและคำพิพากษาพระธรรมนูญศาลยุติธรรม*. บริษัท อมรินทร์ คอร์เปอร์เรชั่นส์ จำกัด (มหาชน). หน้า 191.
- [34] ศุภวีร์ เกลี้ยงจันทร์. อ้างแล้ว, หน้า 111.
- [35] ศุภวีร์ เกลี้ยงจันทร์. เพิ่งอ้าง, หน้า 242.
- [36] ธาณิศ เกศพิทักษ์. (2559). *หัวใจของพระธรรมนูญศาลยุติธรรม*. บริษัทกรุงสยาม พับลิชชิ่ง จำกัด. หน้า 198.
- [37] ศุภวีร์ เกลี้ยงจันทร์. อ้างแล้ว, หน้า 282.
- [38] เรื่องเดียวกัน, หน้า 283.
- [39] สุริยา ปานแป้น และอนุวัฒน์ บุญนันท์. (2564). *หลักกฎหมายพระธรรมนูญศาลยุติธรรม*. สำนักพิมพ์ร่มโพธิ์. หน้า 232.
- [40] เรื่องเดียวกัน, หน้า 232-236.
- [41] ธาณิศ เกศพิทักษ์. อ้างแล้ว, หน้า 200.
- [42] ไพโรจน์ วายุภาพ. อ้างแล้ว, หน้า 331.
- [43] รักสิทธิ์ ไวตี. อ้างแล้ว, หน้า 9-10.
- [44] ศุภวีร์ เกลี้ยงจันทร์. อ้างแล้ว, หน้า 50.
- [45] ธาณิศ เกศพิทักษ์. อ้างแล้ว, หน้า 202.
- [46] สหรัฐ กิติ ศุภการ. อ้างแล้ว, หน้า 219-220.